

Západočeská univerzita v Plzni

Fakulta filozofická

Diplomová práce

Studium artefaktů v rámci genderové archeologie

Markéta Havelková

Plzeň 2014

Západočeská univerzita v Plzni

Fakulta filozofická

Katedra archeologie

Studijní program Archeologie

Studijní obor Archeologie

Diplomová práce

Studium artefaktů v rámci genderové archeologie

Markéta Havelková

Vedoucí práce:

Mgr. Luboš Chroustovský, Ph.D.

Katedra archeologie

Fakulta filozofická Západočeské univerzity v Plzni

Plzeň 2014

Prohlašuji, že jsem práci zpracoval(a) samostatně a použil(a) jen uvedených pramenů a literatury.

Plzeň, duben 2014

.....

Poděkování

Děkuji vedoucímu práce Mgr. Lubošovi Chroustovskému Ph.D. za poskytnutí studijního materiálu a cenných rad a informací, bez nichž by tato práce nemohla vzniknout.

Obsah

1 ÚVOD	7
2 VYMEZENÍ POJMŮ GENDER A GENDEROVÁ ARCHEOLOGIE	8
3 PŘEHLED VÝVOJE GENDEROVÉ ARCHEOLOGIE V EVROPĚ.....	10
3.1 Norsko	10
3.2 Švédsko	11
3.3 Velká Británie.....	11
3.4 Německo.....	12
3.5 Ostatní evropské země (Španělsko, Portugalsko, Itálie, Řecko, Francie).....	13
3.6 Česká republika	14
4 PŘEHLED VÝVOJE GENDEROVÉ ARCHEOLOGIE V MIMOEVROPSKÝCH ZEMÍCH	15
4.1 Genderová archeologie v Severní Americe	15
4.2 Genderová archeologie v Jižní Americe	16
4.3 Genderová archeologie v Číně.....	16
4.4 Genderová archeologie v Jižní a Jihozápadní Asii	17
4.5 Genderová archeologie na Předním Východě.....	18
4.6 Genderová archeologie v Africe	19
4.7 Genderová archeologie v Austrálii	20
5 ARCHEOLOGIE GENDERU A POHŘBÍVÁNÍ.....	21

6 GENDEROVÉ ROLE	23
6.1 Ženy versus muži	24
6.2 Žena mužem, muž ženou	24
6.3 Dvojitý gender	25
6.4 Gender a děti	27
6.4.1 Dětství jako kulturní konstrukt	29
6.4.2 Problematika dětských pohřbů	29
6.4.3 Zdraví a výživa dětí	30
7 STUDIUM ARTEFAKTŮ V RÁMCI GENDEROVÉ ARCHEOLOGIE	31
7.1 MATERIÁLNÍ KULTURA	31
7.1.1 Genderový artefakt	32
7.1.2 Kontext	34
7.2 Teoretické přístupy	34
7.2.1 Procesualismus	34
7.2.2 Postprocesualismus	35
7.2.3 Feminismus	36
7.2.4 Marxismus	37
7.2.5 Neomarxismus.....	37
7.3 Metody a obory	38
7.3.1 Antropologie	38
7.3.2 Bioarcheologie	40
7.3.3 Etnoarcheologie.....	41
7.3.4 Přímý historický přístup	42
8 METODA PRÁCE	44

8.1 Teoretické otázky a deskriptivní systém.....	44
8.2 Analýza a deskriptivní systém (databáze).....	44
8.3 Sběr dat	48
9 VÝSLEDKY A INTERPRETACE.....	49
9.1 Typy publikací a jejich formální aspekty.....	49
9.2 Autoři a vědecké komunity	55
9.3 Teoretické přístupy genderové archeologie a jejich vývoj	58
9.4 Metodické přístupy ke studiu genderové archeologie a jejich vývoj	60
9.4.1 Mezioborová spolupráce	62
9.5 Vymezení hlavních kategorií archeologických pramenů a témat vypovídajících o genderu v případě studia hrobů a pohřebišť.....	65
9.5.1 Zhodnocení metod užívaných při empirickém studiu pramenů a jejich vývoj.....	67
9.5.2 Případové studie.....	71
9.6 Diskuze	77
10 ZÁVĚR.....	79
11 SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY A PRAMENŮ	81
12 RESUMÉ	93
13 PŘÍLOHY	94
13.1 Seznam příloh	94
13.2 Seznam studovaných genderových textů.....	95

1 ÚVOD

Práce se zaměřuje na mapování a hodnocení teoretických a metodologických přístupů aplikovaných při studiu artefaktů v rámci genderové archeologie. Mezi hlavní otázky práce patří srovnání proklamovaných cílů, užitých teoretických a metodických přístupů, výsledků a interpretací textů zabývajících se artefakty z hlediska genderové archeologie. Druhá kapitola je věnována vysvětlení pojmu gender a genderová archeologie. Třetí kapitola obsahuje stručný přehled vývoje genderové archeologie v Evropě. Čtvrtá kapitola pojednává o hlavních tendencích genderové archeologie v mimoevropských zemích. Pátá kapitola je zaměřena na archeologii genderu v souvislosti s pohřbíváním. Jsou zde uvedeny výhody a nevýhody využití genderové analýzy a genderových interpretací. V šesté kapitole jsou rozebrány jednotlivé genderové role a přiblížena problematika genderových studií dětských pohřbů. V sedmé kapitole se zabývám studiem artefaktů v rámci genderové archeologie. V rámci podkapitoly s názvem materiální kultura je vysvětlen význam a funkce artefaktu v kulturním a sociálním kontextu jako primárního zdroje pro genderovou analýzu. V této kapitole je také přiblížen pojem „genderový artefakt“ a je zdůrazněna potřeba zkoumat genderové artefakty v rámci celého archeologického kontextu. V následující podkapitole jsou rozebrány hlavní teoretické přístupy, metody a obory genderové archeologie. Osmá kapitola je věnována metodě práce. Jsou zde rozepsány hlavní teoretické otázky práce, mezi něž patří vymezení typů publikací, ve kterých se můžeme setkat s genderovými studii a zhodnocení jejich formálních aspektů včetně využití základních druhů příloh, srovnání teoretických východisek a paradigmatické orientace genderové archeologie a jejich vývoj, vymezení a zhodnocení metodických přístupů ke studiu genderové archeologie a jejich vývoj, včetně posouzení mezioborové spolupráce, vymezení hlavních kategorií archeologických pramenů a témat vypovídajících o genderu v případě studia hrobů a pohřebišť a zhodnocení metod užívaných k jejich studiu.

2 VYMEZENÍ POJMŮ GENDER A GENDEROVÁ ARCHEOLOGIE

Pojem gender není v českém jazyce jasně definován. Problémem je, že každý autor si pod tímto pojmem představuje něco trochu jiného a definici genderu si přizpůsobuje svému chápání genderu, potažmo své práci, ve které se touto problematikou zabývá. Definice genderu tedy existuje několik. Podle Remišové-Věšíňové je gender sociální konstrukt, který vyjadřuje, že vlastnosti a chování spojované s obrazem muže a ženy jsou formovány kulturou a společností (Remišová–Věšíňová 2010a, 12). Podle jiných autorů, věnujících se tomuto tématu, je gender rekonstrukcí společenského postavení mužů, žen a dětí (Čermáková 2007; Hill 1998) nebo také výsledkem způsobu, jakým spolu muži a ženy žijí a jak utvářejí svět kolem sebe (Sorensen 2000) či kulturní interpretací sexuálních rozdílů (Gilchrist 1994). Gender je vždy třeba důsledně odlišovat od biologického pohlaví, které je zpravidla definitivní a neměnné, zatímco typickou vlastností genderu je právě jeho značná flexibilita a proměnlivost. V extrémních případech se biologické pohlaví může zcela minout s genderem (Čermáková 2007, 209).

V zahraniční literatuře bývá odlišován pojem „gender studies“ (tento pojem je hojně užíván v kulturní antropologii) od pojmů „archaeology of gender“, „engendered archaeology“ a „gender in archaeology“ (tyto pojmy jsou naopak typické pro archeologii; Ardren 2008, 5). V české archeologické literatuře pojmy jako např. genderová studia, archeologie genderu či genderová archeologie splývají, není zde striktně vymezeno jejich užití.

Gender je ve velké míře spojen s feministickým hnutím. I přesto se někteří archeologové, věnující se genderu, od feminismu distancují. Poprvé se s tímto nefeministickým přístupem setkáváme v Severní Americe (Engelstad 2007, 218). Základní rozdíl mezi feministickým a nefeministickým přístupem ke studiu genderu v archeologii je především v definování pojmu „gender“. Na

počátku genderového výzkumu v historické archeologii byl gender roven pohlaví. Od přelomu 70. let je na gender nahlíženo jako na kulturní konstrukt. Feministický přístup je zaměřen na zviditelnění žen v minulosti, zatímco nefeministický přístup ve většině případů nekriticky akceptuje patriarchální genderové ideologie. Zastánci nefeministického přístupu tvrdí, že genderové role jsou vrozené a neměnné (*Spencer – Wood 2006, 60*). Podobně jako v Severní Americe, je i mnoho evropských prací o genderu spojeno s kulturně-historickými otázkami a s procesuálním paradigmatem. Genderová archeologie se stále vyvíjí a v současnosti se stává jakousi sub-disciplínou, srovnatelnou s podobnými sub-disciplínami, jako jsou ekologická, symbolická, behaviorální nebo evoluční archeologie (*Engelstad 2007, 219*). Přesto je však archeologie genderu stále považovaná za okrajovou disciplínu, která nezapadá do hlavního okruhu otázek, kterými se archeologie zabývá. Marginalizace genderové archeologie je stále více kritizována a objevují se snahy o její začlenění do archeologického „mainstreamu“. Otázkou však zůstává, co lze považovat za tento tzv. „mainstream“, tedy hlavní všeobecně přijímaný směr, jímž se dnešní archeologie ubírá. Oddělení archeologie genderu od feminismu a feministického teoretizování a nahlížení na archeologii genderu jednoduše jako na analytickou kategorii by mohlo pomoci oprostít toto marginalizované odvětví od politického vlivu feminismu a tudíž by mohlo být akceptováno jako součást „mainstreamu“ (*Engelstad 2007, 229*).

3 PŘEHLED VÝVOJE GENDEROVÉ ARCHEOLOGIE V EVROPĚ

Evropské genderové studie jsou ovlivněny především postprocesuálním paradigmatem, v rámci Evropy se však můžeme setkat také s procesuálně orientovanými studiiemi či marxistickými nebo neomarxistickými studiiemi. Do genderových témat, která si vybírají evropští archeologové, lze zařadit případové studie pohřebišť, sídlišť a řemeslné produkce, genderové využívání prostoru a ikonografické studie (*Whitehouse 2007, 145*). První moderní práce o archeologii genderu se objevují ve Skandinávii okolo roku 1970 v souvislosti s druhou vlnou feminismu. Zpočátku se zájem soustřeďuje na postavení žen v přítomnosti (v profesní archeologii) a v minulosti (identifikace postavení žen v archeologických pramenech). První setkání žen, týkající se genderu, proběhlo v roce 1979 v Norsku a bylo následováno konferencemi v Anglii, Německu a Španělsku. V USA nastartovalo zájem o archeologii genderu hnutí „Woman the Gatheres“ (*Dommasnes – Montón-Subías 2012, 367 – 368*).

3.1 Norsko

V Norsku se v roce 1979 konal Národní workshop „Were they all men“ zaměřený na archeologii genderu. V roce 1985 vznikla organizace KAN (Kvinner i Arkeologi i Norge), která pravidelně pořádala konference a vydávala odborný časopis. Hlavním cílem této organizace bylo studium postavení žen v minulosti a zlepšení postavení žen v archeologii (*Dommasnes – Montón-Subías 2012, 371*). Většina článků v časopise KAN byla, hlavní editorkou, prezentována jako tzv. „gender in action“. Tyto články se zaměřovaly na kontexty v mikro měřítku, například na rozdělení domácnosti, způsob oblékání, ale také na kontexty v makro měřítku, například na obchod, sociální postavení, urbanizaci a profesionalizaci (*Engelstad 2007, 219*). Od roku 1990 začala reorganizace norské archeologické infrastruktury a konference KAN byly zastaveny. Časopis byl však nadále vydáván. Ačkoliv byl publikován v Norsku,

měl předplatitele i v ostatních skandinávských zemích, ale také v Německu, Velké Británii a dokonce i v Austrálii. Nejdůležitější studie byly publikovány v angličtině, ostatní v norštině. Časopis v roce 2005 zanikl, především z důvodu většího rozmachu anglo-amerických časopisů, které jsou vydávány v angličtině, tedy v obecně známém jazyce (*Dommasnes – Montón-Subías 2012, 371*).

3.2 Švédsko

Ve Švédsku nikdy nedosáhlo studium genderu takové úrovně jako v Norsku. Probíhá zde však velké množství workshopů a seminářů a archeologie genderu je součástí učebních osnov a výzkumných strategií na mnoha univerzitách (*Dommasnes – Montón-Subías 2012, 371*). Na přelomu 19. a 20. století napsali zakladatelé švédské archeologie Hans Hildebrand (*Hildebrand 1873*) a Oscar Montelius (*Montelius 1888*) publikace, ve kterých se zabývali rovnoprávným postavením žen a mužů v archeologii. Zatímco již od roku 1880 byly ženy zaměstnávány v muzeích, vědečtí archeologové je stále nechtěli přijmout mezi sebe. Až do roku 1960 převažovali ve Švédsku na pozici archeologů především muži. V současné době se však do čela archeologie dostávají ženy, a to především jako vedoucí projektů a dokonce i terénních výzkumů. Od roku 1990 se švédští archeologové zabývají archeologií genderu, ale stále jen okrajově, studium genderu je ve Švédsku především doménou žen. V Dánsku se studium genderu nikdy příliš neuchytilo (*Holmberg – Gatti 2009, 3 – 4*).

3.3 Velká Británie

Ve Velké Británii se první genderové publikace objevují v 80. letech. V roce 1988 publikují studenti Cambridge číslo 7.1 časopisu *Archaeological Review* pod názvem „Women in Archaeology“ a o rok později je publikována práce „Women in Prehistory“. Většina autorů publikovala své články

v časopise *Archaeological Review Cambridge* (ARC) během svého doktorandského studia. Z této skupiny autorů se dále věnují archeologii genderu především Roberta Gilchrist (1991; 1994; 1999; 2000) a Marie Louis Stig Sorensen. Sorensen (1992; 2000) upozorňuje na pět hlavních bodů zájmu, kterými jsou práce žen v archeologii, zviditelnění žen věnujících se muzejní a publikační činnosti, stanovení metodologie pro zkoumání postavení žen v minulosti, přezkoumání ženské role v historii a vývoj feministické teorie s ohledem na genderové vztahy v minulosti (Engelstad 2007, 223). Zájem o archeologii genderu se objevuje už dříve. V roce 1982 se v Durhamu koná konference *Theoretical Archaeology Group* (TAG), následuje vydání několika knih, sborníků a článků (např. Gilchrist 1991; Sorensen 2000). V roce 2008 byla založena společnost pro ženy v archeologii (*British Women in Archaeology*), která dohlíží na jejich rovnocenné a spravedlivé postavení v profesionální archeologii (BWA, n. d.) (Dommasnes – Montón-Subías 2012, 371- 372).

3.4 Německo

První feministické tendence v Německé archeologii se objevují v roce 1988. V roce 1989 je na první mezinárodní konferenci studentů prehistorie a protohistorie v Kielu prezentován příspěvek „Women in Prehistory“ (Mertens 2002, 46-47). Následují další studenty iniciované konference, např. Symposium „Feminismus und Archäologie“, které se konalo v Tübingenu v roce 1991. Archeologie genderu byla úzce spojena s organizací „Netzwerk der Archaeologische Arbeitende Frauen“ (FemArc; www.femarc.de), která byla založena v roce 1991 a od roku 2004 je vedená jako společnost. Tato společnost pořádá výroční konference, vydává edici genderově orientovaných knih a snaží se o prosazování výuky genderu v osnovách univerzit, stejně jako o rozvoj muzejních expozic s touto tematikou. V Německu je archeologie genderu zaměřená na společnost obecně. Jedním z cílů FemArc je představit

archeologii genderu veřejnosti. Na veřejnost se orientují také archeologové v Rakousku a Švýcarsku (*Dommasnes – Montón-Subías 2012, 371- 372*).

3.5 Ostatní evropské země (Španělsko, Portugalsko, Itálie, Řecko, Francie)

Ve Španělsku se archeologie genderu objevuje v roce 1980 v souvislosti s druhou vlnou feminismu. První dokumenty byly prezentovány na generální konferenci o ženách v roce 1982. Konference „Reunión de Arqueología Teórica“ (RAT), která se konala v roce 1992, byla jako jediná celá zaměřena na archeologii a ženy. Od té doby se gender v archeologii stal předmětem intenzivní vědecké debaty a stal se pevně zavedeným tématem konce 20. a počátku 21. stol. Byly pořádány archeologické výstavy, univerzitní kurzy věnované tématu genderu a vydávány knihy. V dalších zemích, jako je Portugalsko, Řecko a Itálie je zájem o archeologii genderu v počátcích. Například v Portugalsku se zájem o toto odvětví archeologie objevil poprvé v souvislosti s 15. zasedáním TAG (konference „Woman in European Prehistory“) v roce 1993. Tato konference se konala v Durhamu. V rámci konference zazněl příspěvek související s genderovou archeologií v Portugalsku. Ačkoliv první výzkumný projekt orientovaný na archeologii genderu se objevil až o mnoho let později (v roce 2011). V Řecku byla první a jediná mezinárodní konference věnovaná tomuto tématu v Rethymnon v roce 2005. V roce 2011 se v Řecku konal seminář „Gender in Archaeology“ v rámci projektu „Theoretical Archaeology Seminar at Athens“. Na semináři byly řešeny otázky spojené s vlivem genderu na využití prostoru a rozdělení moci, byly zde přiblíženy současné teoretické přístupy ke studiu genderové archeologie, dále byla nastíněna vhodnost spolupráce s dalšími vědními obory při studiu genderové archeologie (<http://archtheory.wordpress.com/2011/04/03/next-seminar-gender-in-archaeology/>). Ve Francii se v rámci archeologie projevuje nápadná absence genderu. To je přičítáno období francouzského humanismu, který pokládá

rozdíly mezi pohlavími za méně důležité, přesto zde vyšlo několik genderových článků (*Dommasnes – Montón-Subías 2012, 371- 373*).

3.6 Česká republika

V České republice je pozornost problematice genderu v archeologii věnovaná přibližně posledních 10 let, ačkoliv sociálním rolím žen a mužů se ojediněle věnovaly badatelé i dříve (*např. Neustupný 1967*). U nás se objevuje zájem o problematiku dětství hned na počátku zájmu o archeologii genderu (*Turek 2000; Čermáková 2002*), zatímco v západní a severní Evropě až mnohem déle. V České republice je gender aplikován na konkrétní archeologické prameny (*Čermáková 2007; Moravcová 2008*), teoretické práce zde nejsou příliš zastoupeny (*Remišová-Věšíňová 2010a*). V České republice jsou genderové práce věnovány období neolitu (*Čermáková 2002; 2007*), eneolitu (*Jan Turek 2000; 2002*), pozdnímu eneolitu (*Sosna 2009*), starší době bronzové (*Moravcová 2008*) a halštatu (*Čermáková – Golec – Trubačová – Tvrđý 2007*).

4 PŘEHLED VÝVOJE GENDEROVÉ ARCHEOLOGIE V MIMOEVROPSKÝCH ZEMÍCH

4.1 Genderová archeologie v Severní Americe

Genderová archeologie v Severní Americe je založená z větší části na etnografických a antropologických pramenech. Výhodou studia genderu v oblasti Severní Ameriky je možnost srovnání některých kulturních skupin s dosud přežívajícími kmeny původního obyvatelstva. Navíc si některé z těchto kmenů zachovaly své tradice a chovají se stále stejně, jako jejich předkové, to je hlavním důvodem masivního využívání etnografických analogií (*Bruhns 2007, 219-220*). Severní Amerika je charakteristická také rozmanitostí přírodního prostředí, od chladné tundry a extrémního arktického podnebí přes deštné pralesy až po pouště. Původní americké obyvatelstvo obývalo (a mnohdy dosud obývá) všechny tyto oblasti a kulturně se jim přizpůsobuje. Poprvé se zájem o archeologii genderu v Severní Americe objevuje v roce 1984 (*Conkey – Gero 1984*). Větší zájem o gender přichází kolem roku 1990 (*Spector 1991; Nelson 1997*). Americká antropologická asociace (AAA) založila tzv. „Committee of the Status of Women in Anthropology“ (COSWA – Komise pro postavení ženy v archeologii). V roce 1993 byla vydána publikace „A Gendered Past: A Critical Bibliography of Gender in Archaeology“ (*Bacus 1993*). Jedná se o bibliografii genderových publikací, které byly do té doby vydány obsahující také recenze jednotlivých textů. Severoameričtí archeologové se zabývají genderovými rolemi, identitami a ideologiemi, které identifikují prostřednictvím studia materiální kultury. Genderové role jsou určovány na základě odlišné dělby činnosti mezi muži, ženami a dětmi v rámci sledované komunity. Genderové identity vyjadřují sociální postavení a vztahy přijímané muži, ženami a dětmi v různých obdobích jejich života. Studium genderových ideologií lze získat informace o různých genderových kategoriích v rozdílných kulturách (*Rodning – Eastman 2001, 3*). Mezi hlavní genderové

otázky, kterými se archeologové v USA zabývají, patří využívání kosterních dat k genderové analýze, rozvoj vhodných technik k určení genderu, využívání různých analogií a výběr vhodných výzkumných otázek (*Claassen 2001, 11*). Velký potenciál má analýza DNA. Například analýza koprolitů poskytuje cenné informace o pohlaví. Na základě analýz poměru testosteronu a estradiolu v koprolitech lze určit, zda se jednalo o muže, či ženu (*Claassen 2001, 19*).

Již v počátcích genderové archeologie v Severní Americe je zdůrazňováno, že genderová archeologie se netýká pouze studia žen v minulosti, ale také mužů (*Nelson 1997, 15*). V budoucnosti by se měl výzkum genderu stát součástí všech archeologických výzkumů, předpokládalo se, že by toho mohlo být dosaženo během deseti let (*Arnold - Wicker 2001, 8*).

4.2 Genderová archeologie v Jižní Americe

Genderové studie v Jižní Americe jsou teprve na počátku. Studie jsou zaměřeny na identifikaci žen a mužů v archeologických pramenech na základě biologických a anatomických rozdílů, dále také na studium dělby práce mezi muži a ženami. Genderové studie pocházejí z oblastí severního Chile, severozápadní Argentiny, Bolívie, Peru a Ekvádoru. Rekonstrukce minulé společnosti je založena na archeologických pramenech, například na analýzách způsobu pohřbívání, analýzách kosterních pozůstatků, na studiu ikonografie nebo etnohistorie. Rozdíly v genderových identitách, rolích a vztazích jsou porovnávány mezi sociálními tradicemi kultur Chinchorro, Valvidia a Paloma (*Ebert - Patterson 2007, 260-262*).

4.3 Genderová archeologie v Číně

Studium archeologie genderu v Číně je spojeno s klasickým marxistickým paradigmatem a objevuje se již kolem roku 1960. Za prameny, vypovídající o genderu, jsou považovány pohřební výbava, poloha

těla, pohřební ritus, ale také například malby na stěnách hrobek, ty však tvoří pouze malé procento z celkového počtu hrobů. Sami čínští archeologové uznávají, že rozdíl mezi čínskými archeologickými modely a modely západních zemí, je opravdu výrazný. Ačkoliv gender není čínskými archeology úplně ignorován, stojí zatím pouze na okraji všeobecného zájmu. Archeologové z Evropy a Severní Ameriky kritizují marxistický přístup čínských archeologů ke studiu genderu. Dle západních autorů je marxistická ideologie již předem daná a archeologie genderu v Číně se jí pouze přizpůsobuje a ilustruje ji. Je však zřejmé, že odvážnější autoři jsou již ovlivněni i západními archeologickými modely, to se projevuje například v používání podobné terminologie, která je užívána i v západní literatuře (*Nylan 2007, 372 – 373*). Jako příklad bych uvedla termíny „public“ (veřejné) a „private“ (domácí či soukromé), se kterými jsem se již setkala při studiu západní literatury (*Remišová–Věšíňová 2010a; Sullivan 2001*). Stejně jako v západních zemích je i archeologie genderu v Číně částečně spojená s feminismem, projevuje se to především ve studiu sociálního postavení žen, zatímco studium postavení mužů je poněkud opomíjeno (*Nylan 2007, 373*).

4.4 Genderová archeologie v Jižní a Jihozápadní Asii

Regiony Jižní a Jihozápadní Asie se od sebe značně liší. Jihozápadní Asie představuje oblast tzv. „úrodného půlměsíce“ a Mezopotámie je považována za kolébkou civilizace. Spojením s hlavními náboženskými tradicemi Judaismu, Křesťanství a Islámu se tato oblast stává místem, které lidé, hlásící se k těmto vírám, považují za svůj domov. Kontrast mezi Jihozápadní a Jižní Asií spočívá především v tom, že Jižní Asie je tvořena moderními státy, jako je Afgánistán, Pákistán, Nepál, Bangladéš a další. Oba tyto regiony jsou archeologicky zkoumány již velmi dlouho. První archeologické výzkumy zde byly prováděny na počátku 19. století a pokračují i v současnosti. Za velkou výhodu při archeologickém výzkumu lze považovat možnost využívání velkého množství písemných pramenů, texty jsou

zaznamenány na hliněných destičkách, palmových listech, papýrech nebo vyryty například na kamenných stélách (*Sinopoli 2006, 667*). Archeologie genderu je v těchto oblastech Asie v počátcích věnována zkoumání ženské role v minulosti (*Bacus 2007, 55*). Tomuto oboru je věnována větší pozornost v Jihozápadní Asii. V Jižní Asii jsou objektem genderového studia sochy a malby, zatímco v Jihozápadní Asii se věnuje větší pozornost výzkumu původu civilizací v oblasti úrodného půlměsíce. V tomto regionu se nachází nejznámější lokalita, která se stala předmětem studia genderu, Catalhöyük (*Mellaart 1967; Hodder 2005b*). I přesto je problematice genderu věnována v rámci archeologie pouze malá pozornost (*Nelson 2007, 9-10*).

4.5 Genderová archeologie na Předním Východě

V oblastech Předního Východu se zájem o archeologii genderu objevuje kolem roku 1990. V roce 1995 se na Brownově univerzitě (USA) konala první konference věnovaná postavení žen v minulosti v oblasti Předního Východu s názvem „The image and reality of women in the ancient Near East societies“. Několik kurzů o genderu v oblasti Předního Východu bylo pořádáno na univerzitě Wisconsin-La Crosse. Archeologové při studiu genderu v oblasti Předního Východu ve velké míře využívají písemné prameny. Významným dílem současného studia genderu je „Women in the Ancient Near East“ (*Chavalas 2014*). V tomto díle se setkáváme s historickým přístupem. Lze říci, že genderová archeologie Předního Východu je prozatím zaměřena pouze na studium žen, ostatní genderové skupiny jsou opomíjeny. Genderová archeologie Předního Východu je kromě historického přístupu spojena také s feminismem a s teorií „Matky Bohyně“ (*Chavalas 2014, 4*).

Teorie „Matky Bohyně“ nebo také „Velké Bohyně“ je v současnosti archeology spíše odsuzována. Hlavními propagátory této teorie byli Marija Gimbutas (*Gimbutas 1989; 1999*), Rianne Eisler (*Eislerová 1995*) nebo James Mellaart (*Mellaart 1967*). Díla těchto autorů jsou zaměřena na prokázání

existence „Velké Bohyně“ a jejího kultu na významných lokalitách Předního Východu, jižní a jihovýchodní Evropy. Hlavním problémem je, že tyto významní badatelé získávali důkazy pro svá tvrzení způsoby, které zjevně nebyly podloženy archeologickými fakty. Často si dokonce vytvářeli fakta vlastní, která jejich hypotézy vhodně doplňovala (*Remišová-Věšíňová 2010a, 5*). Termínem „Matka Bohyně“ se rozumí jakákoliv bohyně spojená zejména s mateřstvím a plodností. Podle výše uvedených autorů byla prvotní formou sociální organizace v období prehistorie gynokracie, tedy vláda žen, založena právě na kultu „Bohyně Matky“ (*Nicola 2011, 16*).

Zájem o genderová studia oblasti Předního Východu postupně stoupá. Největší počet blízkovýchodních genderových studií je zaměřen na období neolitu, doby bronzové a doby železné (*např. Asher-Gréve 2000*). V nejnovějších genderových publikacích se objevuje snaha o začlenění genderové archeologie, především do studií zaměřených na období neolitu (*např. Asouti 2006*).

4.6 Genderová archeologie v Africe

V případě Afriky nelze mluvit přímo o africké genderové archeologii, ale spíše o využití afrických archeologických pramenů ke studiu genderu. Archeologové, využívající africké archeologické prameny, jsou zvyklí ve velké míře využívat paleoenvironmentální data a především na základě těchto dat prezentovat výsledky archeologických výzkumů. V poslední době se však obrací pozornost i k archeologii genderu. Na rozdíl od Číny se zde setkáváme s ryze západními přístupy, hlavním důvodem je právě příslušnost autorů k západním zemím. Důležitým sborníkem, jehož vydáním započal zájem o problematiku genderu v Africe, je „Gender in African Prehistory“, editorkou je Susan Kent (*1998*). Tento africký genderový sborník se zabývá oblastí od Egypta k Jižní Africe a od Ghany k Tanzanii. Diskutovaná archeologická období začínají paleolitem a končí obdobím kolonizace. Příspěvatelé sborníku

přístupují ke studiu archeologie genderu z různých teoretických směrů od procesualismu přes postmodernismus, politickou ekonomii až ke kritice feminizmu (*Kent 1998, 11*). Problematikou genderové archeologie v oblasti Afriky se zabývají také další autoři (*Wadley 1997*), ačkoliv se jedná spíše o případové studie (*Mitchell 2005; Parkington 2002*), než o teoretické práce. V Afrických zemích obecně jsou velké problémy s archeologickými výzkumy v důsledku špatné dopravní dostupnosti, nedostatku finančních prostředků a politické nestability. Například v oblasti Jižní Afriky byly ve školách v období apartheidu (1948 – 1994) vyučovány dějiny ve prospěch této ideologie, to vyvolalo v obyvatelích velkou vlnu nezájmu o historii, bylo totiž velmi těžké rozlišit, které informace se zakládají na pravdě a které nikoliv. V důsledku těchto problémů není archeologie genderu prioritním zájmem africké archeologie (*Lyons 2007, 1-2*). Velký potenciál má spojení archeologie genderu s etnohistorií a etnografií. V minulosti proběhl výzkum zabývající se srovnáním archeologických dat s etnografickými analogiemi (*Stahl 1993*).

4.7 Genderová archeologie v Austrálii

Zájem o archeologie genderu v Austrálii se objevuje na konci 80. a počátku 90. let (*Beck – Head 1990; Lawrence Cheney 1991*). První konference s názvem „Women in Archaeology“ se konala v roce 1991 v Albury v New South Wales. V přístupech ke studiu genderu se objevují dvě hlavní tendence. První je zaměřena na identifikaci postavení žen v minulosti, druhá na vytvoření základní genderové teorie. Studium genderu se stalo důležitou součástí australské archeologie nejen prostřednictvím archeologických konferencí věnovaných tomuto tématu, ale také vydáním několika stěžejních publikací (*Casey 1998; Colley 2000*). V Australské archeologii ve velké míře ještě převažují přístupy procesuálního paradigmatu, i přesto se zde začínají objevovat nové přístupy, jako například právě studium genderové archeologie. Teoretické práce jsou ovlivněny tzv. třetí vlnou feminizmu (*Smith - O'Donnell 2007, 103*).

5 ARCHEOLOGIE GENDERU A POHŘBÍVÁNÍ

Ke studiu pohřbívání je nutno přistupovat interdisciplinárně. V současnosti se studiem pohřbívání v minulosti kromě archeologie (např. *Parker Pearson 1999*) zabývá též sociální a kulturní antropologie (např. *Gosden 1999; Kajanová 2011*), biologická antropologie (např. *Sosna – Sládek – Galeta 2010; Sosna et al. 2013; Vančata 2012*), historie (např. *Aries 2000*) a další obory. Etnografové a etnologové produkují data a teorie o pohřbívání v jednotlivých kulturních prostředích (*Sosna 2009, 14*). Při studiu genderu lze čerpat informace také ze sociologických, ekologických, psychologických a přírodovědných zdrojů (*Remišová-Věšíňová 2010b, 299*). Konstruovat archeologické otázky, hypotézy a modely by bylo, bez těchto výše uvedených věd, velice obtížné. Aplikace genderové teorie na pohřebiště a pohřební ritus je poměrně nové téma, které se začalo plně rozvíjet po druhé polovině 90. let 20. stol. (*Moravcová 2008, 7*). Studium pohřebních ostatků představuje pro archeologii řadu výhod, které pramení především z unikátní kombinace hmotné kultury s kosterními pozůstatky člověka (*Sosna 2009, 14*). Archeologické údaje o pohřbívání odráží pohřební rituály. Nelze však s jistotou rekonstruovat, jak přesně konkrétní rituály v pravěké společnosti probíhaly (*Brumfiel 2006, 39*). Vznik a utváření archeologických pramenů je jedním z problémů při studiu archeologických pozůstatků. Důležité je vzít v úvahu roli postdepozíčních procesů (*Schiffer 1996*). K archeologickým pramenům je třeba přistupovat opatrně, především v případě společností, kde se provádí sekundární manipulace s pohřbenými (*Sosna 2009, 24*). Rozeznání sekundárních pohřebních aktivit může být v archeologických pramenech obtížné. Některé interpretace popisují narušení jako vylupování hrobů (např. *Stuchlík 1996*), zatímco jiné jako výsledek rituálních aktivit (např. *Kruťová – Turek 2004*). Variabilita sekundárních pohřebních aktivit je vysoká (např. *Sosna – Galeta - Sládek 2011; Chroustovský – Průchová 2011*). Typ sekundárního uložení má řadu forem, které mohou být jak podzemní, tak nadzemní. Různá je i míra vyzvednutí primárního pohřbu. Buď jsou

vyzvednuty pouze specifické části těla, nebo celá kostra pohřbeného. Variabilní je i délka uložení primárního pohřbu, která může mít rozsah od několika měsíců do několika let. Místo sekundárního uložení se ve většině případů liší od místa primárního uložení (*Sosna 2007, 179*).

V rámci genderové archeologie, aplikované na problematiku pohřebního ritu, se nejčastěji snažíme odpovědět na otázky souvisejícími s pohlavím, věkem, společenskou rolí a statusem (*Moravcová 2008, 7*). Pravidelnosti v pohřebním ritu bohužel nemůžeme považovat za zrcadlový obraz minulého života (*Hodder 1983, 139*). Pohřbený člen společnosti se mohl prostřednictvím pohřebního ritu stát tím, kým nemohl být za svého života (*Hodder 1983, 146*). Proto nemůžeme ani hrobovou výbavu považovat nekriticky za věci, které pohřbený používal během svého života, jedná se o artefakty, které byly mrtvému do hrobu přidány těmi, kdo ho pohřbívali, a měly mu pomoci při přechodu ze světa živých, do světa mrtvých (*Arnold 2006, 137*). Pohřební výbavu nelze chápat jako reflexi osobních charakteristik mrtvého, ale jako symbolizaci určité společenské kategorie. Společenská, symbolická a rituální diference pohlaví se promítá do pohřebních pravidel. Pohřební symbolika je v některých obdobích významným pramenem pro posouzení společenského postavení, současně však také bývá značně ideologická a uniformní (*Turek 2002, 219*). V rámci pohřebního ritu může být gender vyjádřen prostřednictvím umístění hrobu v rámci pohřebiště, konstrukcí hrobu, orientací těla pohřbeného nebo specifickou hrobovou výbavou (*Arnold 2006, 137*). Je však nutné si uvědomit, že genderová analýza je aplikovatelná pouze na omezený počet zkoumaných celků. U špatně dokumentovaných nebo nedostatečně zpracovaných nálezových celků není použití této metody možné (*Remišová-Věšíňová 2010b, 299*).

6 GENDEROVÉ ROLE

Ve většině případů archeologové odlišovali genderové role na mužské a ženské. Muži byli v pravěké společnosti interpretováni jako silní, agresivní, aktivní a dominantní, zatímco ženy jako slabé, pasivní a závislé na mužích. Archeologové se dříve zajímali především o aktivity, označované jako mužské. Mezi tyto aktivity lze zařadit výrobu nástrojů, lov, obchod a válčení. Ženské aktivity byly spíše ignorovány, v případě žen se jedná například o sběr potravy, zpracování potravy či rodičovství. Tyto nekritické modely z minulosti měly vliv na legitimaci genderových stereotypů. Mnohé archeologické interpretace stále spočívají v binárním chápání genderu. Biologické rozdíly mezi muži a ženami jsou základním principem západní ideologie (*Brumfiel – Robin 2008, 2*). Je však nutné si uvědomit, že zatímco pohlaví je univerzální kategorií a nemění se podle času či místa, gender je v různých společnostech, různých obdobích či různých sociálních skupinách vnímán rozdílně (*Remišová-Věšíňová 2010a, 9*). Pod pojmem univerzální kategorie pohlaví si ale nelze představit pouze pohlaví ženské či mužské, nýbrž musíme vzít v úvahu také existenci intersexuálních jedinců, kteří jsou v populaci zastoupeni asi 2% (*viz kap. Antropologie*). Řada sociálních rolí, které zastávají ženy v pravěké společnosti, byla často rozšířena daleko za hranice domácí sféry. Někdy se ženské sociální role dokonce překrývají s mužskými. Ženy mohly, stejně jako muži, zastávat role lovců, obchodníků, léčitelů, válečníků, panovníků či duchovních vůdců. Archeologicky jsou také zdokumentovány případy, kdy ženy a muži spolupracují při výrobních činnostech, práce v tomto případě není rozdělena na striktně ženskou nebo mužskou (*Brumfiel – Robin 2008, 2*). Někteří vědci zpochybnili dříve jednoznačnou heterosexuální orientaci v pravěké společnosti (*Butler 1993; Rubin 1984*). V návaznosti na toto zpochybnění se archeologové začali orientovat na identifikaci dalších genderových rolí jednotlivců. Bylo zjištěno, že „veřejná“ i „soukromá“ sféra jsou

úzce propojeny. Změny ve „veřejné“ sféře se často promítají do sféry „soukromé“ a naopak (*Brumfiel – Robin 2008, 3*).

6.1 Ženy versus muži

Ženy se dostávají do středu zájmu genderové archeologie patrně nejvíce. Toto zaměření souvisí se snahou postprocesuální archeologie odpoutat se od strukturování lidského světa na základě mužské dominance (*Turek 2000, 426*). Rozdílné postavení mužů a žen v pravěké společnosti souviselo především s uplatněním přirozené dělby činností (*Neustupný 1967, 34*). Genderová archeologie kritizuje předcházející tendence vidět ženu pouze jako pasivní element, oproti muži, který ztělesňoval aktivní pokrok. Úloha ženy ve společnosti byla zredukována na její biologickou podstatu (*Gottierová 2012, 12*).

Archeologie genderu by neměla být zaměřena pouze na ženy samotné, důležité je soustředit pozornost na širší rámec genderové analýzy, do které patří také muži a další gendery. Různé genderové skupiny jsou propojené určitými vztahy. Muži, ženy a další genderové skupiny nejsou definovány pouze tím, co znamená mužský, ženský či jiný gender, ale také tím, co určitý typ genderu neznamená nebo co do něj nepatří (*Brumfiel 2006, 34*).

6.2 Žena mužem, muž ženou

Gender je většinou chápán v úzce vymezených kategoriích, existují však i jiné podoby genderu. Žena nemusela v pravěku zastávat pouze ženskou roli, existují případy, kdy je v hrobech žen uložena pohřební výbava, kterou lze spojit spíše s muži. Takovéto zvláštní úpravy hrobů lze pozorovat například v kultuře zvoncovitých pohárů ve středním eneolitu. Hroby žen s lukostřeleckou výbavou a dýkami mohly charakterizovat příslušnice tehdejší společenské elity (*Sosna 2011, 74-75*).

Ve střeđoeneolitické kultuře se šňůrovou keramikou lze pozorovat opačný trend. Muž se za určitých okolností mohl stát ženou. Mohlo tomu tak být, když muž zestárl a nestačil již zastávat mužské povinnosti, jako zapřahání dobytka, lov a boj. V tomto případě se muž, prostřednictvím přechodového rituálu, stal ženou. Když muž zemřel, byla mu do hrobu přidána ženská pohřební výbava a tělo bylo uloženo v poloze, která náležela ženám (Sosna 2011, 74).

6.3 Dvojitý gender

Gender bývá často srovnáván s pohlavím, existují však jedinci, kteří se nepovažují ani za ženu ani za muže. V tomto případě není možné vnímat genderovou identitu pouze skrz rigidní binární model (Sosna 2006, 291). V případě pohřbených jedinců s anomální kombinací pozice a orientace těla můžeme uvažovat o dvojitém genderu, je však možné, že se jedná o těla jedinců, kteří zemřeli v určité přechodové fázi života, a proto byla jejich dočasná existence mimo strukturovaný svět symbolizována protikladnými komponenty pohřebního ritu (Sosna 2006, 296).

Právě pohlavně nspecifické artefakty se často objevují ve spojitosti s „přechodovými rituály“. Během přechodových rituálů se jedinci vzdávají stávajících statusů, mohou se na určité období stát osobami bez standardního statusu a poté jsou integrováni zpět do společnosti již s nabitým novým statusem (Soukup 2004, 639).

V etnografických pramenech týkajících se severoamerických indiánů se můžeme setkat s pojmem „two spirit“, „berdaches“ nebo „transformers“¹. Jedná se o označení členů původních severoamerických kmenů, kteří jsou představiteli tzv. „třetího genderu“. Jedná se o osoby, které v sobě zahrnují

---

¹ Terminologie označující osoby tzv. „třetího genderu“ není dosud ustálena. Při studiu genderových textů se lze tedy setkat s termíny „two spirits“, „berdaches“, „transformers“, „transvestites“, „man/woman“. Terminologie bývá přizpůsobena zkoumanému kulturnímu kontextu (Arnold 2002, 256).

dvě duše. Tyto osoby se nepovažují ani za ženy, ani za muže. Provádí mužské i ženské práce a nosí mužské i ženské oblečení. V různých kmenech původních severoamerických indiánů zastávají různé společenské role, jsou např. léčitelé, předpovídají budoucnost či pořádají rituály (Gilley, B. J. 2006, 8). Přítomnost představitelů třetího genderu byla identifikována u více než 150 severoamerických kmenů. Tyto osoby jsou přítomny ve všech regionech severoamerického kontinentu, u všech typů původních kultur, od malých lovecko-sběračských skupin na Aljašce po lidnatou oblast Floridy. Každý kmen má své vlastní pojmenování těchto osob. V tradičních společnostech severoamerických indiánů nebyly tyto osoby považovány za anomálii, ale za plnoprávné členy společnosti, mnohdy nabývaly dokonce vyššího postavení než ostatní členové kmenu. Představitelé třetího genderu se však nenacházejí pouze mezi severoamerickými kmeny, ale také mezi kmeny africkými, na Blízkém Východě, v Jižní a Východní Asii i v Evropě. Hlavní otázkou, řešenou archeology, však není, zda byli představitelé třetího genderu v pravěku přítomni ve všech kulturách, ale jakým způsobem lze tyto osoby rozeznat na základě archeologických pramenů. Nejcennější informace lze získat na základě studia archeologických pramenů souvisejících s pohřbíváním (Arnold 2002, 243). V některých případech jsou pohřby, odlišující se od normálu, zařazeny do kategorie tzv. atypických pohřbů. Někdy se dokonce můžeme setkat s pojmem „wrong burial“ (nesprávný pohřeb) a to hlavně v případech, kdy je pohřbená osoba biologicky identifikována jako mužská, ale je pohřbena v pozici typické pro ženské pohřby a naopak (Weligan 2001, 140).

Někdy bývají osoby třetího genderu označovány také jako transvestité. Pod tímto pojmem si však nelze představit klasickou západní představu muže převlečeného za ženu, ale také ženy převlečené za muže apod. Jedná se vlastně spíše o jiný termín, který se však svým smyslem přibližuje již výše zmíněným pojmům „two spirit“, „berdaches“ nebo „transformers“. Výsledky etnografických studií ukazují, že transvestitou se může stát heterosexuál, stejně jako homosexuál či bisexuál (Arnold 2002, 245).

Osoby třetího či čtvrtého genderu často bývají šamany. Šamanismus ve spojitosti s genderem je zkoumán prostřednictvím archeologických, etnografických a historických pramenů. Nejúplněji se šamanismus projevuje ve Střední a Severní Asii, dále v některých oblastech Severní a Jižní Ameriky nebo u domorodého obyvatelstva Austrálie a Oceánie, v jižních oblastech saharské pouště a na Předním Východě. Po většinu času žijí šamani jako všichni ostatní členové komunity, přesto se od zbývajících příslušníků odlišují intenzitou svého prožitku, často také vzhledem a postavením. Šaman je nepostradatelný při všech obřadech týkajících se zkušenosti lidské duše, která má tendenci opouštět tělo. Lze předpokládat, že šamanismus se objevuje již v paleolitu, bohužel je těžko určitelné, které artefakty lze považovat za tzv. „šamanské“ (*Price ed. 2001; Oliva 1996*).

6.4 Gender a děti

Děti tvoří neodmyslitelnou část zkoumaných komunit a populací. Pro lepší pochopení života minulých společností je důležité zkoumat všechny její složky, děti nevyjímaje. Často se v literatuře věnující se dětským pohřbům, setkáváme s pojmem „neviditelné děti“ (*Baxter 2008, 159*). Zájem o archeologii dětství více vzrostl až kolem roku 2000 (*např. Baxter 2000; Kamp 2002; Ardren – Hutson 2006*). Existují dva hlavní přístupy ke studiu dětství v archeologii. První spočívá v chápání dětství, jako období dospívání, na konci tohoto období se dítě stává dospělým, tedy plnoprávným členem společnosti. Druhý se zaměřuje spíše na biologický a fyzický vývoj jednotlivců. Důraz je kladen na psychologicko-biologický vývoj dětí, které jsou v této souvislosti rozděleny do jednotlivých vývojových stádií, jako například novorozenec, batole, dítě „předškolního věku“, dítě „školního věku“ (do 15 let) a adolescent (do 18 let). Právě tento druhý univerzální přístup z velké části zapříčinil pouze okrajový zájem o archeologii dětí, podle něj lze totiž předpokládat, že dětství bylo ve všech společnostech stejné, to však samozřejmě není pravda (*Baxter 2008, 161*). Za další velký problém, při řešení problematiky pohřbů dětí, se

považuje jejich pohlavní anonymita (*Daňová 2012, 17*). Samotné archeologické prameny jsou schopny podat pouze částečný obraz o životě dětí v pravěku. Aby byl náš pohled na problematiku co nejkomplexnější, je třeba využít i méně tradiční postupy, například studia etymologie (*Čermáková 2002, 8*) nebo ikonografických pramenů (*Baxter 2008, 163*).

Děti často představují významnou demografickou část všech zdokumentovaných sociálních skupin, dřívější studie, které se problematikou pohřbívání dětí nezabývaly, tedy nejsou úplně kompletní (*Baxter 2008, 160*). Je nutné počítat s tím, že děti mohly v pravěku zastávat i značný podíl práce či pomáhat dospělým. Především pastevectví, donášení vody a sběr palivového dříví jsou specifické činnosti, které mohly být téměř výhradně určeny dětem (*Kamp 2001, 2*). Problematika dětí v archeologických pramenech se nejdříve objevuje v souvislosti s potřebou vysvětlit přítomnost špatně identifikovatelných drobných artefaktů, které mohou být interpretovány jako hračky (*Baxter 2008, 161*). Ne vždy však jsou v souvislosti s dětskými pohřby tyto artefakty přítomny, ačkoliv původně v dětském hrobě mohly být uloženy. Je nutné vzít v úvahu, že tyto drobné artefakty určené dětem mohly být vyrobeny z organických materiálů, které se nedochovaly. Další možností je, že artefakty nalezené v dětském hrobě nejsou interpretovány jako hračky, ale jako běžná pohřební výbava, i ta však mohla původně sloužit dětem ke hraní (*Crawford 2009, 58*).

Dítě mohlo být rovnoprávným členem společnosti, ale také nejsnáze postradatelným členem společnosti. V extrémních situacích (hladomor, epidemie) mohly děti představovat smírčí oběť vyšším silám. Obětovat dítě bylo, například pro staroeneolitickou společnost, patrně únosnější, než vydat tomuto osudu ženu, tedy potencionální matku, nebo muže, vykonávajícího značný podíl práce (*Čermáková 2002, 27*). V pravěku se už od nejútlejšího dětství projevovala diferenciací rozdílých rolí pohlaví ve společnosti. Pohlavně specifické artefakty a symboly tak mnohdy společně s rozdílným

zacházením a výchovou předurčovaly pozici chlapce či dívky ve společnosti. Diskriminace jednoho z pohlaví byla, a u některých současných společností stále je, běžnou praxí. Jedná se například o pohlavně zaměřenou infanticidu (*Turek 2000, 427*).

6.4.1 Dětství jako kulturní konstrukt

Dětství, období dospívání, dospělost a další termíny jsou běžně užívané pro určení věku, ale zároveň také pro genderové kategorie. V současnosti chápeme období dětství jako univerzální pojem, období dětství je vymezeno biologickými změnami, proto máme tendenci se domnívat, že naše kulturní vymezení dětství můžeme snadno aplikovat i na jiné společnosti. Děti vnímáme jako bytosti, které jsou vždy na někom závislé. Děti jsou, podobně jako ženy, spojeny se soukromým, nikoliv veřejným prostorem, právě tím se jejich aktivity stávají méně viditelnými, ne-li dokonce neviditelnými. Historie i archeologie nám však ukazují, že povaha dětství je dynamická i v rámci jedné kultury², mění se vlivem historických trendů, variabilita v různých kulturách je však ještě mnohem více výrazná (*Kamp 2001, 3–4*). Dětství je kulturní konstrukt a od toho se odvíjí jeho vysoká variabilita, která se zprostředkovaně projevuje i v archeologických pramenech (*Remišová-Věšíňová 2010a, 140*).

6.4.2 Problematika dětských pohřbů

Dětské pohřby jsou hlavním, i když ne vždy zcela objektivním archeologickým pramenem, který nás informuje o pravěkých dětech a jejich světě. Mnoho dětí bylo pohřbeno dnes již nezjistitelným způsobem, takže na pohřebištích často zcela absentují (*Remišová-Věšíňová 2010a, 140*). Děti do 3

---

² U Dvou nedávných výzkumů v Mezoamerice byly využity kosterní analýzy a analýzy pohřební výbavy k určení postavení dětí ve společnosti na mexické lokalitě Cholula. Při výzkumu byla odhalena řada významných rozdílů mezi pohřby novorozenců, dětí mladšího věku, dětí staršího věku a dospělých. Novorozenci měli velmi malou, ve většině případů vůbec žádnou, pohřební výbavu. U dětí mladšího věku se pohřební výbava již objevuje poměrně často a sestává především z hraček a drobných hudebních nástrojů. U starších dětí se již objevuje pohřební výbava velmi podobná té, kterou mají v hrobech dospělí členové společnosti (*Baxter 2008, 165*).

let chybí na pohřebištích téměř vždy, úmrtnost této věkové skupiny byla zřejmě značná (*Neustupný 2004, 2*). Existují však metody, které umožňují původní četnost dětí na pohřebišti modelovat (*Neustupný 1983, 21*). Genderová analýza dětských pohřbů je komplikovaná, vzhledem k omezeným možnostem osteologické analýzy pozůstatků malých dětí, přesto existují lokality, které se podařilo analyzovat (*Rega 1997; Remišová-Věšíňová 2010a, 141*).

6.4.3 Zdraví a výživa dětí

O zdraví a výživě dětí v pravěku se můžeme dovědět z kosterních pozůstatků starších dětí. Zajištění reprezentativního vzorku dětských kostí je, vzhledem k jejich malé velikosti a křehkosti, značně obtížné. Dětská úmrtnost v období pravěku je velmi vysoká. Etnografické a archeologické analýzy ukazují, že děti jsou nejvíce ohroženy úmrtím v období těsně po narození a pak znovu v době odstavení. Na zdraví dětí měla již v období pravěku vliv místní strava, úroveň zdravotní péče a hygieny. Za jeden z nutričních problémů můžeme považovat například zavedení zemědělství. Změnou stravovacích návyků z masité stravy na obilnou dochází k úbytku proteinů, mnohem častější jsou také období nedostatku, kdy nedochází k vypěstování dostatečného množství potravy. Rodiče dětí byli často ovlivněni kulturními představami o povaze dětských potřeb. Takové případy lze i dnes etnograficky pozorovat. Jedná se například o představy dospělých, že děti nepotřebují stejně kvalitní jídlo a stejné množství jídla jako dospělí, protože dospělí pracují a potřebují tedy více jídla. Tyto společnosti si mnohdy ani neuvědomují, jak je kvalitní strava pro růst dětí důležitá (*Kamp 2001, 10*).

7 STUDIUM ARTEFAKTŮ V RÁMCI GENDEROVÉ ARCHEOLOGIE

7.1 MATERIÁLNÍ KULTURA

Významy a funkce artefaktu v kulturním a sociálním kontextu patří mezi primární zdroje pro genderovou analýzu. Genderové role artefaktů spadají do kategorie společenského významu, která tvoří jednu ze tří základních rovin účelu artefaktů (*Chroustovský 2010, 25-29; Neustupný 2010, 225-266*). Používání a vnímání artefaktu v rámci společnosti vytváří jeho genderový obsah a řadí jej vždy do několika sociálních sfér zároveň. Význam artefaktu vzniká zkušeností při zacházení s ním (*Remišová-Věšíňová 2010a, 21*). Tato definice však neplatí pro všechny typy artefaktů. Některé artefakty jsou již vyrobeny proto, aby nesly nějaký význam (smysl). Mnoho artefaktů mohlo být vytvářeno pro potřebu komunikace s jinými lidmi nebo bytostmi, které byly s lidmi srovnatelné. Dokonce nástroje a jiné artefakty, o nichž se předpokládá, že mají především praktickou funkci, měly prokazatelně vlastnosti, které jasně sloužily ke komunikaci (měly symbolický smysl). Podávání zpráv prostřednictvím symbolických artefaktů je jedním z nejvýznamnějších typů komunikace (*Neustupný 2010, 84-89*).

Materiální kultura hraje důležitou roli v sociální reprodukci, právě předměty jsou totiž pojítkem generací a zásadními zprostředkovateli tradice (*Remišová-Věšíňová 2010b, 300*). Důležité je zaměřit se na otázku, jakým způsobem objekty mohou vyjadřovat gender (*Sorensen 2000, 74*). V postprocesuální archeologii se objevil přístup, který archeologické kontexty přirovnal k textům a nabídl metody k jejich čtení (*Hodder 1989; Tilley 1991*). Předměty (artefakty) mohou vytvářet různé vztahy, mohou překračovat prostorové i časové struktury, spojovat „veřejné“ se „soukromým“, minulost s přítomností, mohou také odkazovat na další objekty (*Sorensen 2000, 78*). První studie, týkající se genderu a materiální kultury, byly motivovány touhou

zjistit, jaké postavení měly ženy v minulé společnosti a zároveň získat hmotné důkazy, dokládající toto postavení. Důkazy o postavení žen v minulosti byly získávány především na základě studia pohřební výbavy. Konkrétní pohřební výbava byla srovnávána s pohřební výbavou ostatních hrobů (*Sorensen 2006, 107*).

7.1.1 Genderový artefakt

Pojem „genderový artefakt“ je volným překladem pojmu „gendered object“, tento pojem používá ve své monografii *Gender Archaeology* M. L. Stig Sorensen (*Sorensen 2000, 90*). Tímto pojmem mám na mysli artefakty, které nějakým způsobem vypovídají o genderu v archeologických pramenech. V domácích i zahraničních genderových dílech jsem se setkala vždy především s obecnou teorií, co gender je (nebo není), s určením toho, co lze považovat za genderový artefakt, však zřídka. Pokud je však studium genderu součástí archeologie, jeví se mi určení (vymezení) tohoto pojmu jako důležité, protože archeologie je již od svého počátku spojena s artefakty. Je zřejmé, že artefakt sám o sobě o genderu vypovídá málokdy, je nutné posoudit gender v rámci celého kontextu.

Výše uvedená definice genderového artefaktu je nastíněna prostřednictvím etického (tedy našeho současného) archeologického pohledu. Je však nutné vzít v úvahu také pohled emický (tedy pohled očima lidí studované kultury). To co mi dnes označíme jako genderový artefakt, nemuselo pro minulou společnost nutně genderovým artefaktem opravdu být. Problémy etického a emického vztahu se zabývá spíše kulturní antropologie, dle mého názoru je však povědomí o těchto vztazích důležité i pro archeologii.

Jako „genderový artefakt“ by bylo možné označit například figurální plastiku. Plastiky s gynekomorfními znaky bývají považovány za ženské, existují však i mužské figurální plastiky (*např. Burianová 2011*). Mužské

figurální plastiky nelze opomíjet, neboť jejich nálezy jsou relativně časté již od paleolitu. Mužská soška byla nalezena i na českém území, a to dokonce v primárním kontextu v podlaze chaty z období pozdní vypíchané keramiky v Plotištích nad Labem (*Vokolek 2000*), další mužská soška pochází z lokality Brno II (*Oliva 1996*). Velký podíl neolitické plastiky tvoří též sošky bezpohlavní, velmi schématické, nepropracované, či s propracovanými některými detaily, které však neindikují pohlaví (*Remišová-Věšíňová 2010a, 73*). Další skupinu tvoří tzv. androgenní idoly. Androgenní idoly jsou takové, které zobrazují ženskou postavu a mužský pohlavní orgán současně. U nás byly tyto plastiky nalezeny například na lokalitě Dolní Věstonice (*Burianová 2011, 42*).

Z některých pravěkých období máme také zdokumentovány specificky mužské a ženské keramické tvary. Za ženské keramické tvary lze považovat např. vejčité hrnce a do jisté míry také džbány, které byly v období šňůrové keramiky ukládány převážně do hrobů žen. Takový „pohlavní dimorfismus“ některých artefaktů mohl být v pravěku běžnou součástí symbolického vymezení mužského a ženského světa (*Turek 2002, 220*). Modely domů s býčí lebkou ve štítě nebo býčí plastiky sami o sobě mohly také být považovány za ženský artefakt, protože je zde velká podobnost mezi znázorněním býčí hlavy s rohy a ženskými reprodukčními orgány (*Čermáková 2007, 242*). Na základě faktorové analýzy keramických tvarů nalezených na pohřebišti ve Vedrovicích lze sledovat určité trendy v rozdělení tzv. mužských a ženských keramických tvarů. V období kultury s lineární keramikou jsou do mužských hrobů ukládány převážně mísovité tvary, zatímco v ženských hrobech se většinou vyskytují globulární tvary. Právě v případě mísovitých a globulárních tvarů je trend natolik zřetelný, že ho nelze považovat pouze za nenáhodný důsledek sociálního chování (*Květina 2004, 385*).

7.1.2 Kontext

Kontext můžeme definovat jako místo, ale také jako událost. Je důležité si uvědomit, že kontext je ovlivňován samotnými archeology. V mnoha případech je obtížné určit, které pravidelnosti vyjadřují samotný gender a které nikoliv. Je těžké určit, zda osoba dělá určité věci například právě proto, že je žena nebo z úplně jiných důvodů (*Sorensen 2000, 91-92*). Dříve panoval názor o potřebnosti popisovat archeologické kontexty zcela objektivně, dnes se všeobecně uznává, že archeolog musí mít nějaký předběžný teoretický model svého kontextu už v okamžiku, kdy ho analyzuje (*Neustupný 2007a, 14*). V rámci genderové analýzy v souvislosti s pohřbíváním nás klíčový kontextuální koncept studia nutí nedívat se na hrobovou výbavu izolovaně. Opět ale nesmíme zapomínat na to, že hrobová data nejsou objektivním obrazem společnosti, ani pohřebního rituálu (*Remišová-Věšíňová 2010a, 101*).

7.2 Teoretické přístupy

7.2.1 Procesualismus

Procesualismus nebo také tzv. „nová archeologie“ se objevuje v 60. a na počátku 70. let v anglo-americké archeologii. „Nová archeologie“ neměla jednotný teoretický přístup, k tomuto směru se hlásilo mnoho archeologů s různými přístupy, to co však archeology spojovalo, byla touha po celkové změně archeologických tendencí (*Johnson 2010, 21*). Procesualisté se na lidskou kulturu dívali jako na extrasomatický adaptivní systém. Procesualisté byli jednoznačně orientováni na studium archeologických struktur v protikladu se zájmem kulturních historiků o události. Procesualismus zavedl jako první do archeologie metodologii empirických věd a také upozornil na problém transformací (*Neustupný 2007b, 22*). Procesuální archeologie zdůrazňovala potřebu teorie, odklon od popisu ve prospěch objektivního zjišťování a vysvětlování změn, proklamovala kvantitativní testování za pomoci využití

přírodovědeckých a statistických metod (*Venci 2001, 592*). Procesuální archeologie vychází z pozitivismu, její představitelé věří, že přísným aplikováním exaktních metod a postupů v archeologii jsme schopni definovat „zákony kulturní dynamiky“ a dosáhnout objektivitu při popisu kulturních a sociálních procesů (*Gottierová 2012, 8*).

Důležitými učebnicemi, které obsahují základní myšlenky procesuální archeologie, jsou „Analytical Archaeology“ (*Clarke 1968*) a „Explanation in Archaeology“ (*Watson 1971*). V počátku procesuální archeologie se objevuje velký zájem o tzv. „General Systems Theory“ (obecnou teorii systémů). Jedná se o teorii biologa Ludwiga von Bertalanffy, která vznikla již kolem roku 1940. Bertalanffyho teorie vychází z předpokladu, že živé organismy jsou otevřené systémy, jež si se svým okolím vyměňují látky a energii a nedají se tedy popsat běžnými fyzikálními modely pro systémy uzavřené. Obecná teorie systémů hledá společné zákonitosti živých i společenských systémů, jako jsou například komplexnost, dynamická rovnováha či zpětná vazba (*Trigger 2006, 419-420*).

7.2.2 Postprocesualismus

Postprocesuální paradigma vzniklo v 80. letech jako reakce na procesualismus. Na počátku byl postprocesualismus založen na kritice procesualismu (*Hodder 2005a, 156*). Postprocesualisté se zabývají téměř výlučně symbolickými systémy a vědomou kognitivní činností lidí. Hlavním představitelem, který měl zájem o studium kognitivních aspektů lidského chování, je Colin Renfrew. Jeho přístup je označován jako kognitivně-procesuální (*Trigger 2006, 435*), tento autor je řazen do období procesualismu, základy studia kognitivní činnosti lidí byly však převzaty i postprocesualisty. Postprocesualisté zastávají názor, že archeologické prameny jsou vlastně svého druhu texty, které stačí jen přečíst a vyložit hermeneutickou metodou (*Hodder 1993*) a odmítají pozitivistické představy.

Postprocesuální paradigma zdůrazňovalo sebereflexi a individualitu, dále prosazovalo fakt, že se archeologické prameny jako svědectví o minulosti nedochovaly v nezměněné podobě (*Vencel 2001, 593*). Postprocesuální archeologie soustředí zájem archeologů na sledování každodenních aktivit, například na každodenní dění v rámci vesnice nebo v rámci využívané krajiny (*Johnson 2010, 107*).

7.2.3 Feminismus

Feminismus úzce souvisí se vznikem genderové archeologie, ta vznikla s tzv. druhou vlnou feminismu. Archeologie genderu a feministické hnutí je, především ve svých počátcích, stále velmi silně propojeno s postprocesuální archeologií (*Johnson 2010, 136*). Mnozí archeologové trpí předsudky, že genderová archeologie je ryze feministická, to však není pravda, přesto nelze zmínku o feministickém hnutí v tomto textu opomenout.

Feminismus je společenským hnutím a ideologií spojenou s bojem žen západního světa za rovnoprávnost. Cílem feminismu jako společenského hnutí je odstranění společenských vztahů, charakterizovaných převládající úlohou muže ve společnosti, hospodářství a rodině. Feminismus je dále členěn na liberální, radikální, marxistický, feministický postmodernismus a feminismus třetího světa. Hnutí feminismu se vyvíjelo ve třech po sobě jdoucích vlnách. První vlna feminismu se objevuje kolem roku 1880 a je spojena především s prosazením volebního práva pro ženy. Druhá vlna feminismu přichází v 60. letech 20. stol. a je reprezentována kritikou androcentrismu (*Gilchrist 1999, 2-4*). Androcentrismus staví do středu zájmu muže, ženy jsou opomíjeny (*Johnson 2010, 125*). Právě v období druhé vlny feminismu byl gender označen za kulturní konstrukt. Třetí vlna feminismu (postfeminismus) se objevuje ke konci 80. let 20. stol. a pokračuje dodnes. Zatímco druhá vlna feminismu kritizuje androcentrismus, třetí vlna feminismu se soustředí na rozdíly mezi muži a ženami (*Gilchrist 1999, 2-4*).

7.2.4 Marxismus

Marxismus je převládajícím přístupem ke studiu archeologie genderu v Číně již od počátku. Základem marxismu je historický a dialektický materialismus (*Shelach 2004,14*). Marxistická teorie popisuje konflikty ve společnosti mezi ovládanými a vládoucími, které mají být odstraněny zrušením soukromého vlastnictví a nastolením beztřídní, komunistické společnosti. Marxistická teorie popisuje pravěký vývoj jako období přechodu z primitivní fáze rovnostářské matriarchální společnosti k rozvoji rozvrstvené a vykořisťovatelské patriarchální společnosti. Pravěká společnost je postavena do velkého protikladu k současným rozvinutým společnostem. Na základě marxistického přístupu jsou dlouhodobé sociální změny prezentovány jako protikladný a dynamický proces. Exotické chování členů těchto „primitivních“ a „barbarských“ společností bylo velmi detailně popsáno. V posledních letech se objevují snahy nahradit marxistické paradigma paradigmatickým nacionalistickým. Zatímco v rámci marxistického paradigmatu byly zdůrazňovány změny v minulosti, nacionalismus se soustředí spíše na vyjádření kontinuity mezi minulou a současnou společností (*Shelach 2004,13-20*). Základní tendence kulturního a historického materialismu jsou založeny na interpretacích kulturních forem jako produktů materiálních vztahů (*Friedman – Rowlands 2005, 124*).

7.2.5 Neomarxismus

Termín neomarxismus má více významů, nejčastěji je využíván jako synonymum pro kulturní marxismus a učení Frankfurtské školy. Frankfurtská škola je označení kruhu neomarxistických sociologů a filozofů v okruhu Maxe Horkheimera. Učení Frankfurtské školy bylo nejprve založeno na teoriích Karla Marxe a Sigmunda Freuda, později vyústilo v tzv. kritickou teorii. Kritická teorie bývá označována jako neortodoxní, nedogmatický neomarxismus. Jasné hranice však neomarxismus nemá, někteří autoři označovaní za neomarxisty

se k pojmu nehlásí, protože se tematicky rozbíhají i do jiných směrů. Základní rozdíl mezi marxismem a neomarxismem lze spatřit v tom, že klasický marxismus pracuje zejména s pojmy souvisejícími s vlastnictvím výrobních prostředků, kapitálem a útlakem dělnické třídy. Oproti tomu si neomarxismus více všímá oblasti kultury a psychologie. Ekonomicko-sociální model marxismu se realizoval ve východní Evropě, zatímco kulturně-sociální model se realizoval na Západě. V současnosti probíhá etablování neomarxistického kulturně-sociálního modelu i v Evropě východní, kde nahrazuje původní marxismus (*Michalka 2010*).

7.3 Metody a obory

7.3.1 Antropologie

V rámci kulturní antropologie se setkáváme s feministickou kritikou androcentrismu a také s otázkami souvisejícími s matriarchátem či patriarchátem. V 70. a 80. letech bylo běžné interpretovat minulou společnost jako plně ovládanou muži (*Nelson 2004, 33*).

Pomocí fyzické antropologie rozeznáváme pohlaví na základě morfologických odlišností. Pohlaví je určováno tvarem lidské pánve, ženská pánev bývá širší, protože je určena k rození dětí. Pokud je pánev v archeologických pramenech nepřítomna či rozdrčena, jsou posuzovány další části koster, především poměry jejich velikostí a tvarů. Lze využít určení pohlaví dle tvaru lebky. Mužská lebka bývá v porovnání s ženskou robustnější, kapacita mozkovny je u mužů větší než u žen, povrch mužské lebky je oproti ženské lebce drsnější, existuje i mnoho dalších odlišovacích znaků na lebce. Obecně jsou mužské kostry označovány jako robustní a ženské jako gracilní. Na základě uvedených kritérií je určováno pohlaví do několika kategorií (nejednoznačné, ženské, pravděpodobně ženské, mužské, pravděpodobně mužské). Kostí dětí většinou zapadají do neurčitelné kategorie, protože jejich

kosterní soustava není tak dobře vyvinuta, aby bylo možné určit pohlaví. Odhady pohlaví jedinců ovlivňují také změny koster ve stáří. Například některým ženám v menopauze výrazně zrobustní lebka a stává se snadno zaměnitelnou s lebkou mužskou (*Geller 2005, 598*).

Objevují se také tzv. intersexuální jedinci, kteří jsou v populaci zastoupeni asi 2%. Jedná se o jedince, kteří se narodili s genitáliemi nebo sekundárními pohlavními znaky, které není možné s jistotou určit za ženské nebo mužské. Jde tedy o jedince s biologickou kombinací mužských a ženských orgánů. Mezi intersexuální jedince patří i osoby, jejichž genitálie se jeví jako jednoznačně ženské/mužské, ale ve skutečnosti jsou nositeli genetické informace opačného pohlaví. Dříve se intersexuální jedinci označovali termínem hermafrodit. Reakce ostatních členů minulé společnosti na intersexuální jedince se projevovaly například infanticidou či ostrakismem (vyloučením individua ze společnosti). Intersexuální jedince lze identifikovat z kosterních ostatků, identifikace je však problematická, protože morfologické rozdíly jsou často velmi nepatrné. Intersexuální jedinci bývají někdy zařazováni do kategorie tzv. třetího genderu (*Geller 2005, 601*).

Zajímavé informace přinesla tzv. „teorie zosobnění“ (the theory of embodiment). Teorie zosobnění je založena na srovnávací analýze těl z minulosti, na kterých jsou identifikovány stopy, pomocí kterých lze získat informace o obvyklých gestech lidí v minulosti či o celkovém držení těla. Nejvýznamnější studie v souvislosti s teorií zosobnění publikovaly Rosemary Joyce o oblasti Mezoameriky (*Joyce 2012*) a Lynn Meskell (*Meskell 2001*) o Egyptě. Joyce a Meskell spolupracovali na projektu, v rámci kterého byly srovnávány kultury z těchto dvou oblastí (*Hollimon 2011, 150*).

7.3.2 Bioarcheologie

Pohlaví nebo gender bývají určovány na základě několika kategorií. Jedná se o kombinaci informací o věku, etnickém původu, rase a sociálním postavení (*Hollimon 2011, 149*). Aktuální bioarcheologické výzkumy jsou zaměřeny na identifikaci rozdílů mezi pohlavím a genderem (*Arnold 2002; Geller 2005*). Rekonstrukce minulosti již není možná pouze na podkladě studia artefaktů nebo ekofaktů, ale vždy v plných souvislostech s probíhajícími ději, které je doprovázejí. Vliv přírody a přírodních sil na člověka samozřejmě není vhodné přeceňovat, nicméně chceme-li porozumět chování člověka v určitém kulturním kontextu, musíme být schopni postihnout i podstatu přírodního prostředí, jehož byl součástí (*Dreslerová 2008, 14*).

Je možné sledovat poruchy pohybového aparátu, které jsou rozpoznatelné na kosterních pozůstatcích. Důvodem deformace kostí jsou opakované pohyby, prováděné například při práci. Pro určení míry deformace kostí se používají tzv. „MSMs“ (musculoskeletal stress markers). Pomocí těchto stresových markerů byly určeny typické poruchy pohybového aparátu u mužů a žen. Na kosterních pozůstatcích mužů byly v některých případech identifikovány stresové markery, které byly typické pro ženy. Muž, který za svého života vykonával ženskou práci, byl označen jako tzv. „třetí gender“, díky ženským stresovým markerům na mužské kostře nebylo možné ho s přesností zařadit ani mezi muže, ani mezi ženy. Podobné případy byly také zaznamenány Hollimon, která identifikovala dva muže, kteří byli taktéž zařazení do kategorie třetího genderu. Tito muži byli velmi mladí (věk méně než 20 let), ale jejich kosterní pozůstatky vykazovaly znaky spinální artritidy, toto onemocnění je typické pro starší ženy (*Hollimon 2011, 151*).

Součástí bioarcheologie jsou teorie, v rámci kterých je tělo interpretováno jako prostředek kulturního vyjádření nebo je samo o sobě považováno za součást materiální kultury. Tyto teorie jsou podporovány

analýzami dentálních a kraniálních modifikací. Lorentz (*Lorentz 2008*) zaznamenává kraniální modifikace v oblasti starověkého Blízkého východu. Lebka bývá deformována do určitého tvaru. Prostřednictvím těchto deformací lze vyjádřit gender a sociální postavení pohřbených. Kraniální modifikace může být také odlišovacím znakem, vyjadřujícím etnicitu, regionální nebo lokální příslušnost (*Hollimon 2011, 157*).

K určení nutričního stavu kosterních pozůstatků se využívá analýza stabilních izotopů. Na základě této analýzy bylo zjištěno, že výběr kariogenních potravin se liší dle pohlaví. Kariogenní potraviny jsou takové, které vyvolávají zubní kaz. Upřednostňování kariogenních potravin je ovlivněno typem práce, vykonávané lidmi v minulosti. Analýza stabilních izotopů je také metodou, kterou je možno identifikovat „cizince“ v populaci pohřbených (*Hollimon 2011, 158*).

Bioarcheologický výzkum stop násilí a válčení má již svou tradici, v souvislosti s určováním pohlaví a genderu se však objevuje až v současnosti. Stopy traumat na mužských kostrách jsou typicky určovány jako zranění z boje, zatímco takovéto stopy na ženských kostrách bývají identifikovány jako projevy domácího násilí. Další možnou interpretací je, že se žena mohla stát nevinnou obětí války. Tyto, v minulosti jednoznačné interpretace, jsou dnes oprávněně kritizovány. Nelze automaticky předpokládat, že pouze muž mohl být bojovníkem a pouze žena mohla být možnou obětí. Na základě etnografických, historických i archeologických pramenů je dokázáno, že i žena mohla být bojovnicí (*Hollimon 2011, 159*).

7.3.3 Etnoarcheologie

Etnografie a etnohistorie jsou v souvislosti s archeologií genderu nejvíce využívány v oblasti Ameriky. Etnografie a etnohistorie jsou vědy, které nám umožňují nahlédnout do minulosti a přiblížit nám kulturní a společenské normy

minulých populací. Je však nutné počítat s tím, že současné populace s velkou pravděpodobností nejsou ve všem podobné těm minulým. K etnografickým a etnohistorickým údajům je nutno přistupovat s opatrností. I přesto jsou tyto vědy pro archeology velmi cennými prameny pro studium genderových změn v průběhu času a dlouhodobých historických procesů (*Neustupný 2007a, 176-180; Weedman 2006, 253*).

Etnoarcheologie, jako věda studující žijící společnosti a jejich vztahy k materiální kultuře, nám umožňuje vytvářet modely minulé společnosti (*Weedman 2006, 248*). První etnoarcheologické studie jsou bohužel často zkresleny kulturními a genderovými zájmy autorů, místo aby reprezentovaly genderové role studované společnosti. Většina genderových etnoarcheologických studií je zaměřena na studium prostorových vztahů a dělbu práce, zatím jen málo z nich se věnuje výzkumu genderu prostřednictvím sledování pohřebních rituálů (*Weedman 2006, 256-257*). Problémy etnografických analogií jsou v archeologii již delší dobu diskutovány (*Binford 1967; Wylie 1989; 2002*). V současnosti jsou etnografické genderové analogie často využívány bez ohledu na kulturní kontext, ze kterého vychází. Opomíjení historického kontextu v rámci etnohistorických nebo etnoarcheologických pramenů má velký vliv na jejich užívání. Nelze opomenout, že genderové vztahy jsou součástí historického procesu (*Hill 1998, 108*).

7.3.4 Přímý historický přístup

Metodologie přímého historického přístupu vznikla v USA mezi lety 1920 – 1930. Zakladatelem přímého historického přístupu je William Duncan Strong. Přímý historický přístup je oblíbeným prostředkem archeologů k řešení genderových otázek. Metodika přímého historického přístupu spočívá ve využívání historických dat, která jsou následně využívána k analogiím pro

studium pravěké společnosti, konkrétních pravěkých lokalit či regionů. Hlavními kroky analýzy přímého historického přístupu jsou určení studované historické periody, určení kulturních komplexů na lokalitě, vytvoření sekvencí, které jsou aplikovány na studium období pravěku a pravěkých kultur. Výhoda tohoto přístupu je v tom, že sekvence může být vázána na konkrétní období určené na časové ose (*Steward 1942, 337*). Přesto jsou si archeologové vědomi toho, že historické analogie přinášejí řadu problémů, především při srovnávání několika kultur, tento přístup je však málokdy využitelný u předliterárních společností (*Claassen 2001, 22*). Přímý historický přístup je poměrně často kritizován feministkami (*Brumfiel 1991; Fratt 1991*). Archeologové budou vždy potřebovat kulturní analogie, pomocí těchto informací interpretují archeologické lokality a kultury. V rámci přímého historického přístupu byla až dosud opomíjena hodnota jazyka a symbolických systémů (*Claassen 2001, 23*). Historičtí archeologové se v posledních letech začali ve větší míře zajímat o každodenní život a organizaci práce lidí v minulosti. Tyto činnosti často nejsou v písemných pramenech příliš dobře popsány, proto se historičtí archeologové obrací ke studiu genderové archeologie (*Trigger 2006, 460*).

8 METODA PRÁCE

8.1 Teoretické otázky a deskriptivní systém

Hlavním cílem práce je identifikace teoretických přístupů a metod využívaných v rámci genderové archeologie a jejich následné srovnání. Pro vytvoření databáze byly vybrány prameny týkající se genderu a pohřbívání a chronologicky vymezené období pravěku. Mezi hlavní teoretické otázky práce patří:

- 1) vymezení typů publikací, ve kterých se můžeme setkat s genderovými studii a zhodnocení jejich formálních aspektů (např. rozsah, země vydání) včetně využití základních druhů příloh (např. fotografie, kreslená schémata, mapy, tabulky, plánky, grafy, fotografie, obrázky)
- 2) srovnání teoretických východisek a paradigmatické orientace genderové archeologie a jejich vývoj
- 3) vymezení a zhodnocení metodických přístupů ke studiu genderové archeologie a jejich vývoj, včetně posouzení mezioborové spolupráce
- 4) vymezení hlavních kategorií archeologických pramenů a témat vypovídajících o genderu v případě studia hrobů a pohřebišť a zhodnocení metod užívaných k jejich studiu

8.2 Analýza a deskriptivní systém (databáze)

Teoretické otázky, nastíněné v úvodu práce a blíže popsané v předchozím odstavci, jsou zodpovězeny na základě vyhodnocení strukturovaných dat. Ke shromáždění a strukturování dat byla vytvořena databáze v programu Microsoft Office Access, verze 2007. Při tvorbě

databáze jsem se inspirovala databází A. Štádlkové (*Štádlková 2012*) a především bibliografickou databází přístupnou na webu Katedry archeologie ZČU v Plzni (*blíže John – Eckhardt 2008; John – Eckhardt – Neustupný – Chroustovský n.d.*).

Databáze se skládá ze tří tabulek: Příspěvek, Autor a Téma, které jsou vzájemně relačně propojeny.

Tabulka Příspěvek je nadřazená tabulkám Autor a Téma a je s těmito tabulkami propojena relacemi 1:N. Prvním deskriptorem je *ID* (jedinečný identifikátor záznamu, typ automatické číslo), jehož prostřednictvím je tabulka Příspěvek následně relačně propojena s tabulkami Autor a Téma. Druhým deskriptorem je *Název*, zde je uveden celý název příspěvku. Třetím deskriptorem je *Typ publikace*. Zde se jedná např. o stať ve sborníku, článek, monografii, kvalifikační práce (bakalářská práce, diplomová práce, rigorózní práce, disertační práce, habilitační práce) nebo rukopis (další druhy rukopisů kromě zmíněných kvalifikačních prací). Čtvrtým deskriptorem je *Časopis*, tento deskriptor je vyplněn pouze tehdy, když se v případě typu publikace jedná o článek. Tento deskriptor uvádí názvy studovaných časopisů. Další dva deskriptory *Ročník* a *Číslo* souvisí s deskriptorem *Časopis* a opět jsou uváděny pouze tehdy, jedná-li se o článek. Následující deskriptory *Rozsah stran od* a *Rozsah stran do*, umožňují, jak již jejich označení napovídá, dopočítat celkový rozsah stran sledovaného příspěvku. Dalšími deskriptory jsou *Rok vydání*, *Vydavatel*, *Místo vydání* a *Země vydání*. Deskriptor *Země vydání* slouží pro zadání země (státu), ze kterého příspěvek pochází. Pole *ISBN* slouží pro zadání mezinárodního standardního kódu knihy (International Standard Book Number), který slouží pro jednoznačnou identifikaci knižních vydání. Tento číselný kód usnadňuje vyhledávání knihy a informuje o jejím původu.

Předposledním polem je *Chronologie*, zde jsou uvedena jednotlivá chronologická období pravěku, kterými se autoři příspěvků zabývají. V případě obecných teoretických článků není chronologie uvedena. Hesla pro chronologická období platná pro území ČR byla vybrána za pomoci hesláře Archeologické databáze Čech (*Kuna – Křivánková 2006*). Vzhledem k velkému množství hesel uvedených v ADČ byla pro potřeby mé databáze vybrána pouze některá. Jedná se o tato hesla: paleolit, mezolit, neolit starší, neolit mladší, neolit neurčený, eneolit časný, eneolit starší, eneolit střední, eneolit mladší, eneolit neurčený, starší doba bronzová, střední doba bronzová, mladší doba bronzová, pozdní doba bronzová, doba bronzová neurčená, mladší doba halštatská, pozdní doba halštatská, doba halštatská neurčená, doba laténská, starší doba římská, mladší doba římská, starší doba stěhování národů, mladší doba stěhování národů. Vybraná hesla platí pouze pro příspěvky českých autorů týkající se českého prostředí. U zahraničních příspěvků je uvedena chronologie dané země, kterou se příspěvek zabývá. Chronologie se v jednotlivých státech značně liší a překrývá a vytvořit podrobný a jednotný chronologický systém je nad rámec této práce.

Posledním deskriptorem je *Poznámka*, ten slouží pro zadání dalších doplňujících informací.

Druhá tabulka je označena jako *Autor*. Opět obsahuje pole *ID* (jedinečný identifikátor záznamu v tabulce *Autor*) a navíc *ID příspěvek* (identifikátor záznamu v tabulce *Příspěvek*), jehož pomocí jsou tabulky *Příspěvek* a *Autor* vzájemně relačně propojeny. Následují deskriptory *Jméno*, *Příjmení*, *Pohlaví* (možnosti žena nebo muž) a *Země* autora popisuje archeologickou komunitu, v rámci které autor působí, ke které jej lze přiřadit. V případě autorského kolektivu uvádím všechny autory a jejich údaje, aby bylo následně možné určit afiliaci autorů genderových příspěvků.

Třetí tabulka obsahuje kromě deskriptorů *ID* (automatické číslo) a *ID příspěvku* (pomocí kterého je tabulka Téma propojena s tabulkou Příspěvek), deskriptor *Klíčová slova*.

Jednotlivé kategorie klíčových slov byly vytvořeny na základě hlavních teoretických otázek uvedených na počátku kapitoly Metody. Hlavní seznam hesel byl navržen předem, některá hesla byla ještě dodatečně doplněna v průběhu studia jednotlivých textů.

Kategorie příloh zahrnuje následující hesla: *fotografie, kreslená schémata, mapy, tabulky, plánky, grafy, obrázky*. Sledována je též přítomnost *písemných pramenů*.

Kategorie *teoretický přístup* vyjadřuje, ke kterému teoretickému přístupu či paradigmatu se autor prostřednictvím dané publikace přiklání. Jedná se o klíčová slova *procesualismus, postprocesualismus, feminismus, marxismus a neomarxismus*. Teoretické přístupy jsou blíže popsány ve stejnojmenné kapitole (*viz kap. Teoretické přístupy*).

Teoretická východiska sledovaných publikací jsou zaznamenána pomocí klíčových hesel zařazených do kategorie *vstupní model*, která obsahuje klíčová slova *vlastní koncept* a *převzatý koncept*. Pomocí těchto hesel je uvedeno, zda autor publikace vychází z vlastního nebo převzatého teoretického modelu. V některých případech jsem si nebyla jistá, zda lze příspěvek označit za vlastní či převzatý koncept. Obecně jsem jako *vlastní koncept* označila příspěvky, ve kterých není výslovně uvedeno, že vychází z teoretického modelu jiného autora nebo které nenasvědčují tomu, že by se mohlo jednat o převzatý koncept.

Kategorie *metody* vyjadřuje autory používané metody v daném příspěvku. Tato kategorie zahrnuje klíčová slova *tradiční syntéza*,

formalizovaná syntéza, faktorová analýza, korespondenční analýza, analýza hlavních komponent, archeologické analogie, antropologie, etnohistorie, etnografie a etymologie. Klíčovým slovem *tradiční syntéza* mám na mysli vše, co nepatří do kategorie *formalizovaná syntéza*. Do kategorie *formalizovaná analýza* jsem zahrnula klíčová slova *faktorová analýza, korespondenční analýza a analýza hlavních komponent*. Jedná se o tři druhy formalizovaných analýz, se kterými jsem se setkala nejčastěji při studiu genderových textů. Dále též sleduji, zda jsou využívány *případové studie*.

Kategorie *pohřbívání* obsahuje klíčová slova spojená s tématem pohřbívání. Klíčová slova zahrnutá v této kategorii jsou *hrob, pohřební výbava, atypické pohřby, dětské pohřby, poloha jedinců, rakev, konstrukce hrobů, objem hrobové jámy, druhotné zásahy, pohřebiště, skupina hrobů, pohřební rítus, jáma*. Tato klíčová slova přibližují, jakými archeologickými prameny se autor v rámci publikace zabývá. Kromě archeologických pramenů sleduji ještě další klíčová slova: *dělba práce, dětství, symbolismus, vícenásobný gender, hierarchie a rituál*.

8.3 Sběr dat

Pro vytvoření databáze jsem texty omezila na základě následujících kritérií: texty vydané od roku 2000 po současnost týkající se genderové archeologie v souvislosti s pohřbíváním a obdobím pravěku. Na základě tohoto omezení jsem si vybrala genderové texty, které jsou následně analyzovány, zaneseny do databáze a k nim jsou vytvořena klíčová slova. Studované příspěvky jsem vyhledávala především pomocí elektronických informačních zdrojů přístupných na stránkách univerzitní knihovny ZČU (zejména v databázích Ebsco – Academic Search Complete, Science Direct, Springer Link, JSTOR I.-V.) nebo jsem využila příspěvky, které jsou v knihovnách či na internetu volně přístupné. Při vyhledávání textů jsem často narážela na problém s dostupností kompletních textů. Příspěvky, které nebylo

možné v této podobě získat, jsem do databáze neuváděla, v tomto případě bych se musela při vytváření klíčových slov držet pouze abstraktu a klíčových slov již předem vytvořených. Některé texty byly přístupné pouze částečně, v tomto případě jsem se rozhodovala, zda příspěvky zanesu do databáze na základě toho, do jaké míry byly tyto texty přístupné. Při rozhodování jsem se zaměřila především na to, zda jsou v textu přítomny důležité části, jako například úvod či závěr a zda text obsahuje základní informace o zkoumaném problému. Při výběru příspěvků jsem musela přihlížet také ke svým jazykovým schopnostem. Vybírala jsem si především příspěvky publikované v anglickém jazyce.

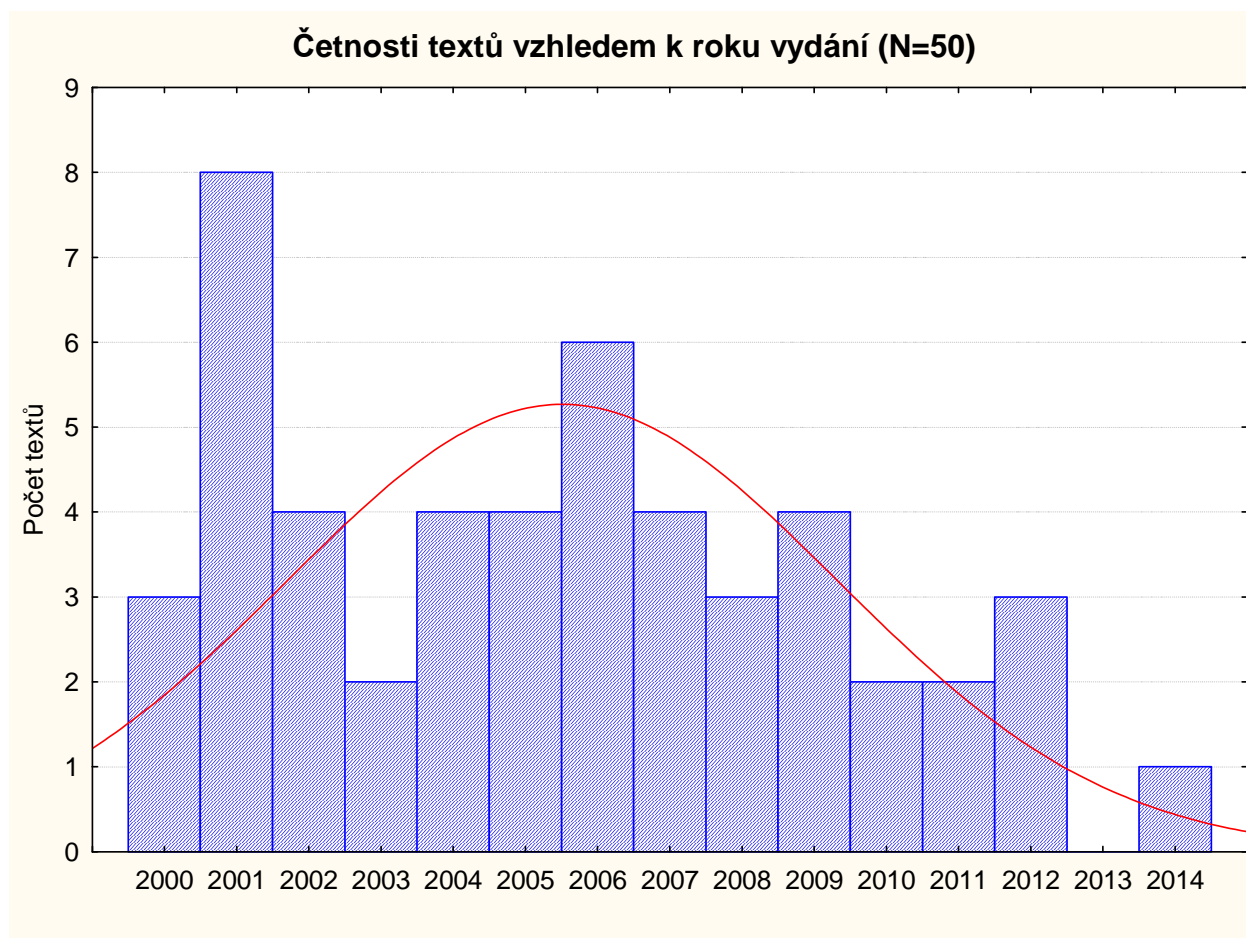
9 VÝSLEDKY A INTERPRETACE

Data získaná analýzou a syntézou vybraných archeologických genderových příspěvků jsou interpretována v rámci jednotlivých teoretických otázek. Zhodnocení dat bylo provedeno základními kvantitativními metodami v databázovém programu Microsoft Office Access, Microsoft Office Excel a programu Statistica. Celkem bylo nashromážděno a prostudováno 50 textů, na nichž se podílelo celkem 58 autorů. Jedná se pouze o vzorek, pomocí kterého se pokusím vymezit převažující tendence v genderové archeologii. Pro upřesnění a potvrzení získaných informací by jistě bylo vhodné databázi rozšířit. Na druhou stranu jsou si genderové studie týkající se období pravěku a pohřbívání velmi podobné, nelze tedy říci, zda by rozšíření databáze přineslo jiné informace.

9.1 Typy publikací a jejich formální aspekty

Celkem bylo nashromážděno a prostudováno 50 textů, publikovaných mezi lety 2000-2014, na nichž se podílelo 58 autorů (*Graf 1*).

Graf 1: Histogram s četnostmi textů dle roku vydání

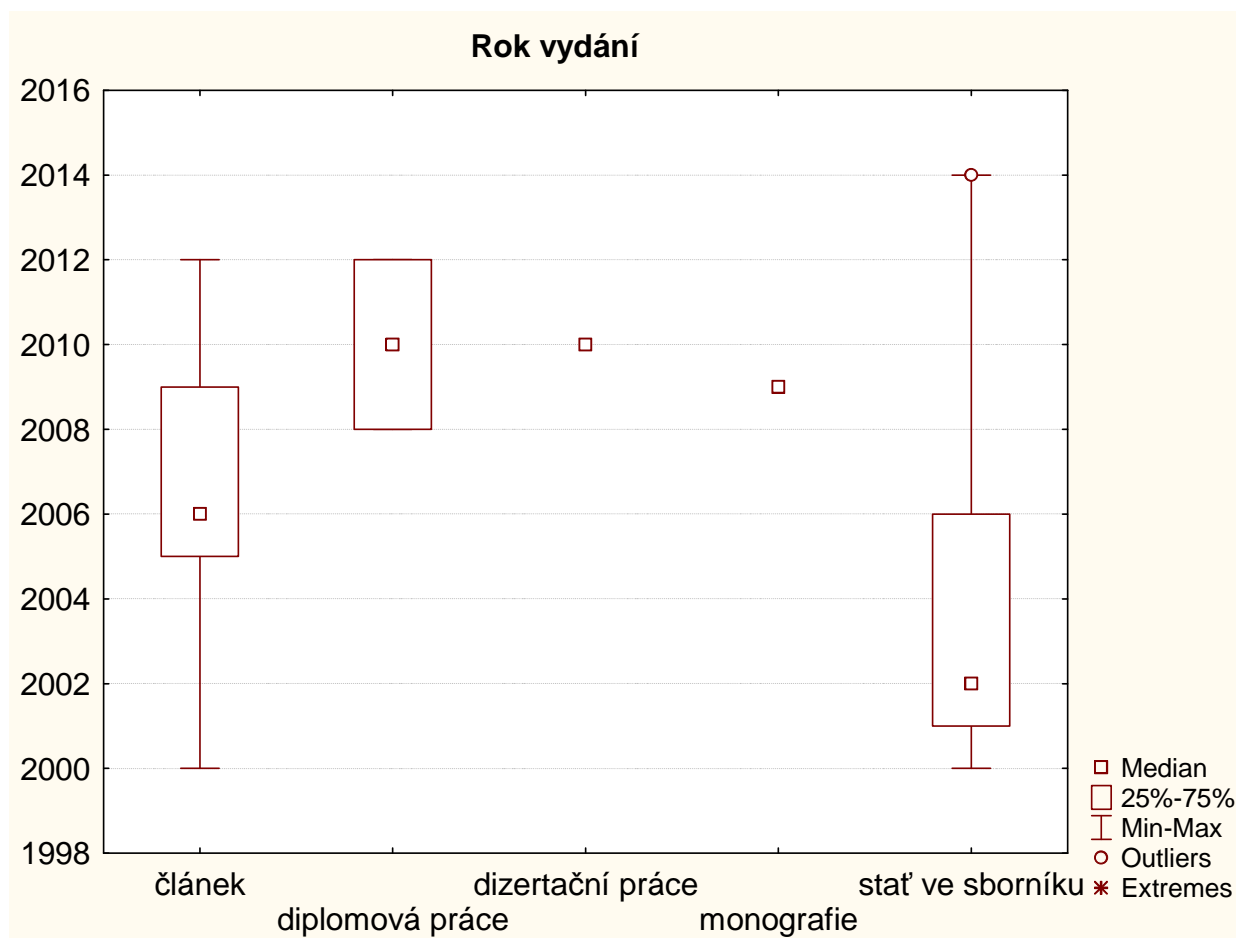
Genderové příspěvky se téměř rovnoměrně vyskytují v odborných časopisech (24 záznamů) a ve sbornících (22 záznamů). Ostatní typy publikací, kterými jsou monografie (*Sosna 2007 – v seznamu studovaných textů*), dizertační práce (*Remišová-Věšíňová 2010a*) a dvě diplomové práce (*Gottierová 2012; Moravcová 2008*) se ve studovaném vzorku vyskytují pouze minimálně. V tomto případě se potvrzuje předpoklad Andrey Štádlkové (viz *Štádlková 2012, 67*), která se věnovala sledování příspěvků výhradně v zahraničních časopisech. Nízkou míru zastoupení genderových příspěvků ve vysoce hodnocených mezinárodních časopisech přisuzuje možnému výskytu těchto příspěvků i v jiném typu publikací, např. sbornících, což souhlasí s mým vzorkem textů. Přehled studovaných časopisů a sborníků je zpracovaný v tabulce (*Tab. 1*).

Tab. 1: Přehled studovaných časopisů a sborníků a počtu studovaných textů

časopis/sborník	země vydání	rok vydání	počet
Annual Review of Anthropology	USA	2008	1
Antiquity	UK	2005	1
Antiquity	UK	2006	1
Antiquity	UK	2011	1
Archaeological Papers of the AAA	USA	2011	1
Archeologické rozhledy	ČR	2004	1
Cambridge Archaeological Journal	UK	2006	1
Cambridge Archaeological Journal	UK	2007	1
Childhood in the past	UK	2009	1
Journal of Anthropological archaeology	USA	2003	1
Journal of Anthropological archaeology	USA	2005	2
Journal of Anthropological archaeology	USA	2007	1
Journal of Anthropological archaeology	USA	2009	1
Journal of Anthropological archaeology	USA	2010	1
Journal of archaeological method and theory	USA	2001	1
Near Eastern Archaeology	USA	2003	1
Norwegian Archaeological Review	Norsko	2006	1
Norwegian Archaeological Review	Norsko	2009	1
Oxford Journal of Archaeology	UK	2006	1
Oxford Journal of Archaeology	UK	2012	1
Památky archeologické, Supplementum	ČR	2000	1
Pravěk Nová řada	ČR	2002	1
World Archaeology	USA	2005	1
World Archaeology	USA	2007	1
Antropologické symposium (Budil, I. ed.)	ČR	2006	1
Archaeological Studies of Gender in the Southeastern USA (Eastman, J. M. – Rodning, Christopher B. eds.)	USA	2001	2
Archaeologies of Sexuality (Schmidt, R. A. – Voss, B. L. eds.)	UK	2000	1
Archeologie nenalézaného (Neustupný, E. ed.)	ČR	2002	1
Gender and Chinese archaeology (Linduff, K. M. – Sun, Y. eds.)	USA	2004	3
Gender and material culture in archaeological perspective (Donald, M. – Hurcombe, L. eds.)	UK	2000	1
Gender and the archaeology of death (Arnold, B. – Wicker, N. L. eds.)	USA	2001	5
Gender, households and society (Robin, C. – Brumfiel, E. M. eds.)	USA	2008	1
Handbook of gender in archaeology (Nelson, S. M. ed.)	UK	2006	1
In pursuit of gender: Worldwide archaeological approaches (Nelson, S. M. – Rosen-Ayalon, M. eds.)	USA	2002	2
Sborník Národního muzea v Praze	ČR	2012	1
Studium sociálních a duchovních struktur pravěku (Kazdová, E. - Podborský, V. eds.)	ČR	2007	1
Women in the ancient Near East (Chavalas, M. W. ed.)	USA	2014	1
celkem	x	2000-2014	46

Rozpětí roku vydání pro jednotlivé sledované typy publikací znázorňuje graf 2.

Graf 2: Krabicový graf rozpětí roku vydání sledovaných typů publikací

Dalším aspektem, který lze sledovat je stránkový rozsah sledovaných typů publikací. Ten byl vypočten z hodnot deskriptorů *Rozsah stran od* a *Rozsah stran do*. Výpočet byl proveden na základě dotazu v databázi. U jednotlivých typů publikací je uveden minimální a maximální rozsah, u kterého je následně vypočítán průměr, medián a modus pomocí programu Statistica (Tab. 2). Je zřejmé, že největší počty stran obsahují ve vzorku výše uvedené knihy. Jedná se o monografii (*Sosna 2007; 238 stran – v seznamu studovaných textů*), dizertační práci (*Remišová-Věšíňová 2010a; 197 stran*) a dvě diplomové práce (*Gottierová 2012; 49 stran* a *Moravcová 2008; 94 stran*). Minimální rozsah stran u článků v časopisech a sbornících se nijak neliší (10 stran), z hlediska maximálního počtu převládají staře ve sbornících, ačkoliv hodnoty mediánu a modu se od sebe nijak výrazně neliší. Výsledné hodnoty byly zaokrouhleny na 2 desetinná místa. Medián je střední hodnota, která není

příliš ovlivněna extrémními hodnotami. Modus je nejčastěji se opakující hodnota v souboru, představuje typickou hodnotu sledovaného souboru.

Tab. 2: Stránkový rozsah studovaných publikací

typ publikace	celkový počet	min.	max.	průměr	medián	modus	četnost modu
Článek	24	10	34	17,5	16	16	4
stať ve sborníku	22	10	49	23,32	19,5	18	5
všechny publikace	50	10	238	30,24	18	18	7

Dále jsem se zabývala využitím příloh v rámci genderových příspěvků. Kvantitativní výsledky ukazují, že využití příloh v rámci genderových příspěvků je velmi časté (Tab. 3). Přílohy jsou využity u 40 z 50 sledovaných příspěvků. Využívané druhy příloh v genderových příspěvcích jsou zaznamenány pomocí těchto klíčových slov: *tabulky* (26), *obrázky* (19), *mapy* (23), *plánky* (20), *grafy* (15), *fotografie* (16) a *kreslená schémata* (12). V tabulce jsou uvedeny počty textů, kde se jednotlivé přílohy vyskytují.

Tab. 3: Počet textů s jednotlivými typy příloh

typ publikace	počet textů s přílohami	počet textů bez příloh	tabulky	obrázky	mapy	plánky	grafy	fotografie	kreslená schémata
monografie	1	0	1	1	1	1	1	1	0
dizertační práce	1	0	1	0	1	1	0	1	1
dipломová práce	2	0	2	0	1	1	0	1	1
článek	20	4	12	8	11	8	11	9	7
stať ve sborníku	16	6	10	10	9	9	3	4	3
celkem	40	10	26	19	23	20	15	16	12
monografie	1	0	1	1	1	1	1	1	0
dizertační práce	1	0	1	0	1	1	0	1	1
dipломová práce	2	0	2	0	1	1	0	1	1
článek	20	4	12	8	11	8	11	9	7
stať ve sborníku	16	6	10	10	9	9	3	4	3
celkem	40	10	26	19	23	20	15	16	12

V příspěvcích je často zkombinováno hned několik druhů příloh (*Tab. 4*). Všech 7 druhů příloh je zkombinováno pouze v jednom ze sledovaných příspěvků (jedná se o článek), 6 druhů příloh je zkombinováno u 2 příspěvků (jedná se o článek a monografii), 5 druhů příloh je zkombinováno u 7 příspěvků, 4 druhy příloh u 8 příspěvků, 3 druhy příloh u 8 příspěvků, 2 druhy příloh u 9 příspěvků a 1 druh příloh u 5 příspěvků.

Tab. 4: Počty druhů příloh u jednotlivých typů publikací

typ publikace	7	6	5	4	3	2	1
monografie	0	1	0	0	0	0	0
dizertační práce	0	0	1	0	0	0	0
diplomová práce	0	0	0	0	1	0	1
článek	1	1	4	4	3	5	2
stať ve sborníku	0	0	2	4	4	4	2
celkem	1	2	7	8	8	9	5

Kombinace druhů příloh jsem sledovala také na základě korelační matice (*Tab. 5*) vytvořené v programu Statistica. Korelační matice udává korelační koeficienty pro každý pár vstupních deskriptorů. Deskriptory korelační matice představují jednotlivé druhy příloh: *tabulky, obrázky, mapy, plánky, fotografie, grafy a kreslená schémata*, do korelační matice byl zahrnut také *deskriptor písemné prameny*. Hladina významnosti korelační matice byla stanovena na hodnotu 0,05. Výsledky ukazují, že jednotlivé proměnné jsou na sobě více méně nezávislé. Maximální korelace byla zaznamenána mezi *grafy a tabulkami* (0,45), dalším významnějším vztahem mezi proměnnými je vztah mezi *fotografiemi a obrázky* (0,37).

Tab. 5: Korelační matice různých typů příloh (zahrnuto všech 50 sledovaných textů). Zvýrazněné hodnoty korelací jsou významné na hladině významnosti $p < 0,05$

	fotografie	grafy	kreslena schemata	mapy	obrazky	pisemne prameny	plany	tabulky
fotografie	1,000000	0,299392	0,202150	0,026861	0,374879	0,018377	0,026861	0,061898
grafy	0,299392	1,000000	0,187756	0,142493	0,236588	-0,173313	0,010555	0,458665
kreslena schemata	0,202150	0,187756	1,000000	-0,093296	0,320037	-0,063830	-0,093296	0,126265
mapy	0,026861	0,142493	-0,093296	1,000000	-0,012816	-0,093296	0,242424	0,184553
obrazky	0,374879	0,236588	0,320037	-0,012816	1,000000	0,100834	-0,012816	0,023204
pisemne prameny	0,018377	-0,173313	-0,063830	-0,093296	0,100834	1,000000	-0,093296	-0,214992
planky	0,026861	0,010555	-0,093296	0,242424	-0,012816	-0,093296	1,000000	0,059855
tabulky	0,061898	0,458665	0,126265	0,184553	0,023204	-0,214992	0,059855	1,000000

9.2 Autoři a vědecké komunity

Ve zkoumaném vzorku jsou zastoupeny publikace několika vědeckých komunit (Tab. 6), přičemž nejčetněji se vyskytují publikace amerických autorů (35), méně již britských (17), českých a moravských (10) a norských (3). Relace mezi zemí, ze které autoři pochází a zemí, kde byly studované texty publikovány, jsou obsaženy v tabulce (Tab. 6).

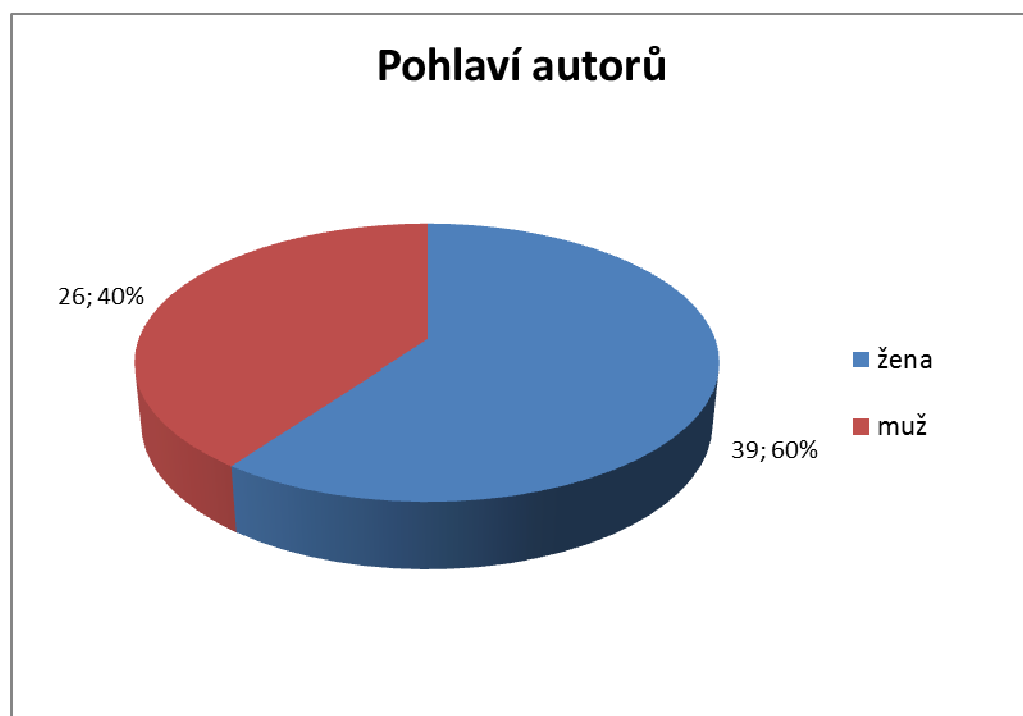
Tab. 6: *Relace mezi zemí, ze které autoři pochází a zemí, kde byl studovaný text vydán*

autoři	Země vydání				celkem
	ČR	Norsko	UK	USA	
Čína				5	5
ČR	8		1		9
Dánsko				1	1
Francie			3	2	5
Irsko		1			1
Kanada			2		2
Norsko		1			1
Řecko			1		1
SR	2				2
Srbsko				2	2
Španělsko				1	1
Švédsko		1	4	1	6
UK			3	4	7
USA			3	19	22
celkem	10	3	17	35	65

Souhrnně lze říci, že většina autorů publikuje především v UK a USA, ačkoliv pocházejí i z jiných zemí. Nejvíce autorů studovaných genderových příspěvků pochází z USA (22). Zájem o genderovou problematiku je v USA a UK nejvíce diskutován, navíc jsou obě tyto země novým přístupům (mezi které genderová archeologie patří) nakloněny. V mnoha ostatních zemích je genderová archeologie zatím v počátcích, proto není vždy ani přijímána celou archeologickou obcí. Z tohoto důvodu může být pro některé autory snazší vydat své příspěvky právě v UK či USA, kde se ve většině případů zřejmě neseťkají s negativní reakcí. To se týká především sborníků, které sestávají z příspěvků několika různých autorů. Genderový článek nemusí být do odborného časopisu automaticky přijat, časopisy, které nejsou oborově zaměřeny na problematiku genderu, feminismus či postprocesuální archeologii obecně, mohou genderový příspěvek odmítnout. Jazykem všech studovaných publikací je angličtina, kromě českých příspěvků, které jsou psány v češtině.

Dalším aspektem, který jsem v rámci genderových příspěvků sledovala je, zda se genderovými studii zabývají spíše ženy nebo muži. Ačkoliv jsem původně předpokládala, že archeologií genderu se zabývají téměř výhradně ženy, není tomu tak. Ženy jsou zastoupeny v počtu 39 a muži v počtu 26 (*Graf 3*). To není nijak výrazný rozdíl. Výsledky ukazují, že genderovými studii se zabývají ženy i muži téměř rovnoměrně. Podobný trend zaznamenala i A. Štádlarová, která však sledovala pohlaví autorů pouze v rámci odborných časopisů (*viz Štádlarová 2011, 60-61*).

Graf 3: Zastoupení autorů genderových příspěvků podle pohlaví

Zastoupení žen a mužů jsem sledovala také v závislosti na typu publikace (*Tab. 7*). Nejvýraznější výsledky jsou patrné u odborných článků, kde jsou autoři ženského i mužského pohlaví zastoupeni rovnoměrně. Příspěvky, na nichž spolupracují muži i ženy jsou v případě článků zastoupeny 5 texty. V rámci příspěvků ve sbornících výrazně převažují příspěvky psané ženami nad příspěvky psanými muži. Autoři obou pohlaví v tomto případě spolupracují pouze na 2 textech. Celkově je zastoupení žen samotných vyšší

než zastoupení mužů. Zastoupení autorů obou pohlaví je zaznamenáno celkem u 7 textů.

Tab. 7: Četnost jednotlivých typů publikací vzhledem k genderu autorů

typ publikace	autoři jen ženy	autoři jen muži	autoři obojí	celkem
monografie	0	1	0	1
dizertační práce	1	0	0	1
diplomová práce	2	0	0	2
článek	10	9	5	24
stať ve sborníku	16	4	2	22
celkem	29	14	7	50

9.3 Teoretické přístupy genderové archeologie a jejich vývoj

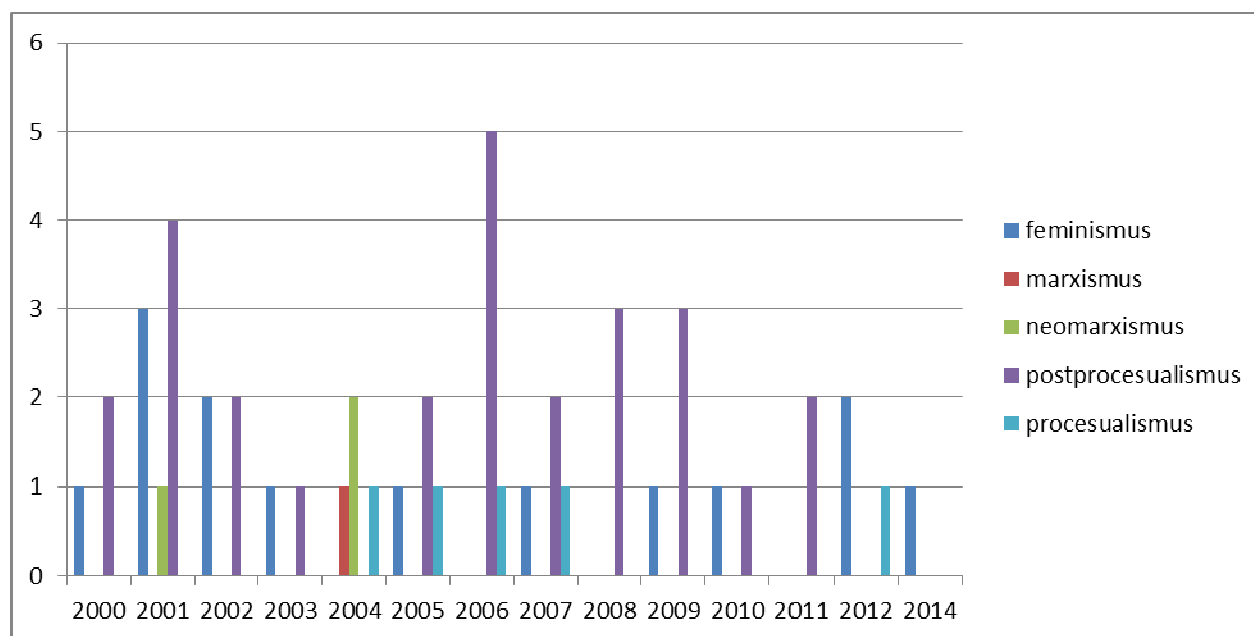
Paradigmatická orientace genderová archeologie je vyjádřena pomocí klíčových slov, která jsou uvedena v kapitole o teoretických otázkách (*viz kap. Teoretické otázky*). Mezi klíčová slova nebylo zahrnuto kulturně-historické paradigma. Informace o využívání tohoto paradigmatu se sice v genderových publikacích vyskytují, ale konkrétně nebylo toto paradigma využito ani v jednom ze studovaných příspěvků. V rámci kulturně-historického paradigmatu se dle mého názoru ani nejedná o genderovou analýzu, tak jak jí známe z následujících paradigmatických přístupů, ale spíše o popis kultur a historických událostí. Kulturně-historické paradigma má s následujícími paradigmaty, věnujícími se archeologii genderu, společný především zájem o etnografické analogie.

Paradigmatická orientace genderových příspěvků je zjištěna opět na základě křížového dotazu. Ačkoliv jsem zaznamenala 5 textů, které lze přiřadit k procesuálnímu přístupu, v rámci paradigmatické orientace převládá dle očekávání *postprocesualismus* (27 záznamů). Nejčastěji zastoupeným přístupem v rámci postprocesualismu je *feminismus* (celkem 14 záznamů).

Dále zaznamenáváme *neomarxismus* (3). Ojediněle narážíme na *marxismus* (1).

Při sledování vývoje teoretických přístupů (*Graf 4*) jsem předpokládala, že feminismus bude zastoupen spíše staršími příspěvky a nové příspěvky budou náležet postprocesuálnímu paradigmatu bez příspěví feminismu. Tento předpoklad se ukázal jako neopodstatněný. Nejvíce sledovaných příspěvků bylo vydáno v letech 2001 (8) a 2006 (6), naopak mezi sledovanými příspěvky není ani jeden příspěvek z roku 2013. Četnosti výsledků nejsou tak výrazné, aby bylo možno uvažovat o nějakých trendech (*Graf 4*). Pro sledování paradigmatických tendencí v rámci genderové archeologie v průběhu času by byl jistě vhodný obsáhlejší soubor dat a větší časový rozptyl.

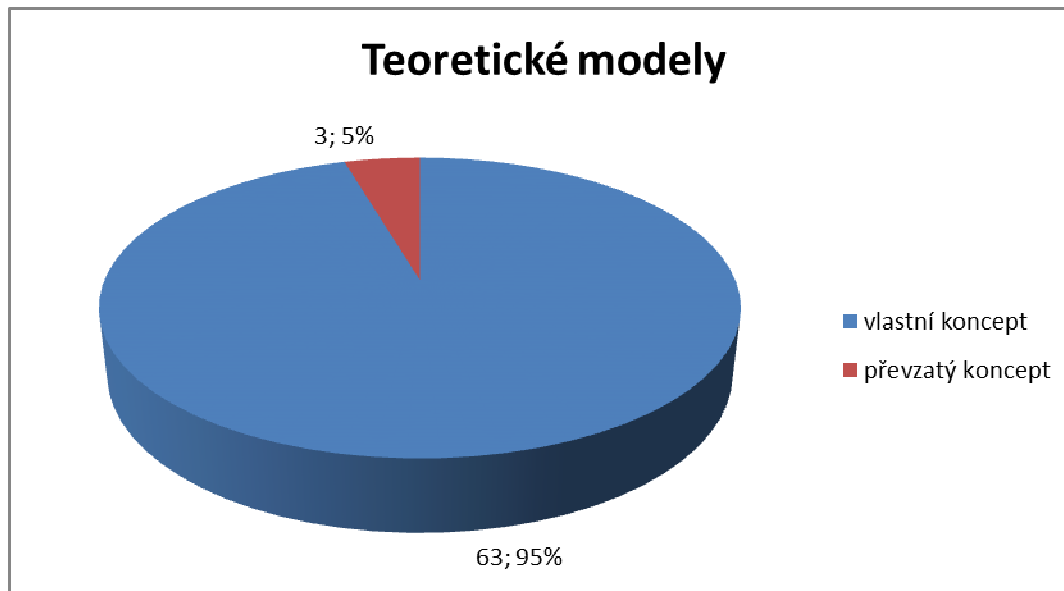
Graf 4: Vývoj teoretických přístupů v čase. Heslo postprocesualismus je použito v případech, kdy se neobjevují specifické přístupy (feminismus, neomarxismus)

Podíváme-li se na využívání vlastních či přejatých teoretických konceptů (*Graf 5*), v naprosté většině převažuje vlastní invence autorů. Klíčové slovo

vlastní koncept bylo zaznamenáno 63x, klíčové slovo *převzatý koncept* bylo zaznamenáno 3x.

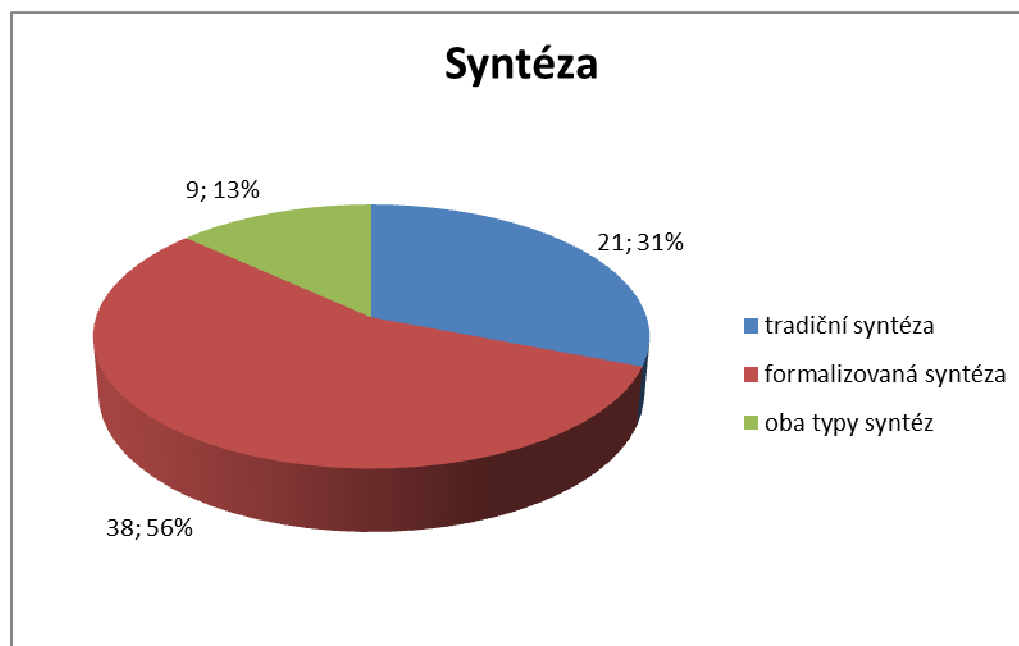
Graf 5: Zastoupení využívaných teoretických modelů

9.4 Metodické přístupy ke studiu genderové archeologie a jejich vývoj

Základním sledovaným aspektem bylo, zda autoři využívají tradiční či formalizovanou syntézu (Graf 6). Klíčové slovo *tradiční syntéza* bylo přiřazeno k příspěvkům, které nevyužívají žádný druh formalizované syntézy (např. statistické metody) nebo které kombinují tradiční a formalizovanou syntézu. Klíčové slovo *tradiční syntéza* bylo zaznamenáno v 38 případech. Klíčové slovo *formalizovaná syntéza* bylo zaznamenáno celkem v 21 případech. V některých příspěvcích je využito obou typů syntéz (9). Tradiční syntéza převažuje nad formalizovanou syntézou.

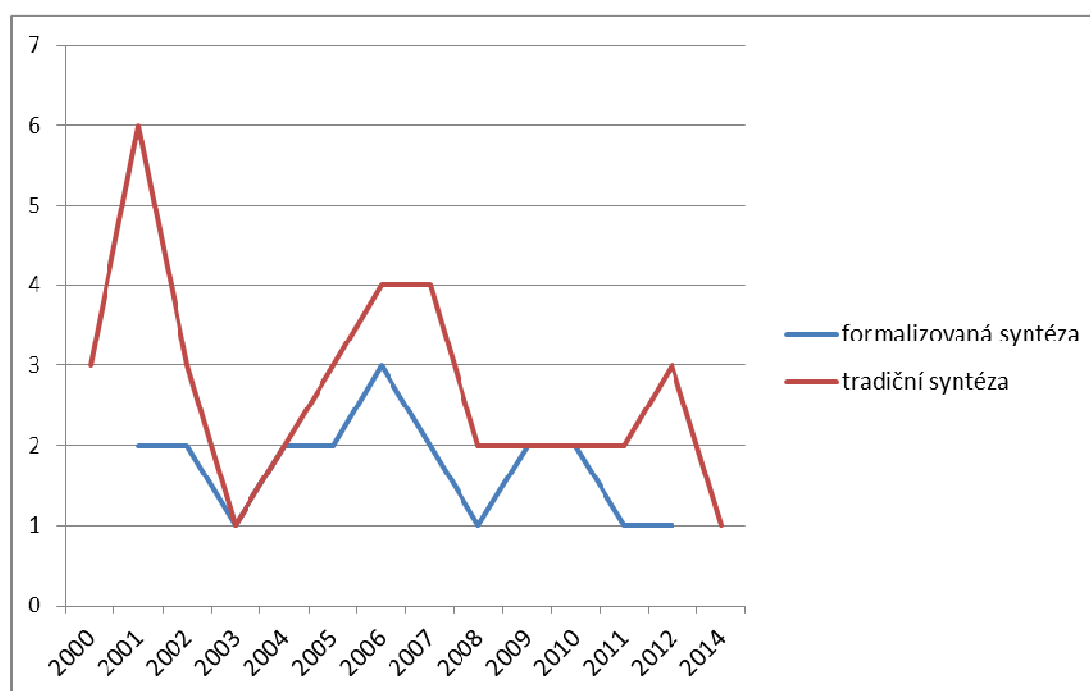
Graf 6: Zastoupení tradiční a formalizované syntézy v genderových příspěvcích

V rámci formalizované syntézy jsem sledovala 4 vybrané metody, u kterých jsem předpokládala, že jsou nejčastěji využívány, a to faktorovou analýzu, korespondenční analýzu, analýzu hlavních komponent a statistickou analýzu (Hendl 2004). Klíčové slovo *statistická analýza* jsem použila u příspěvků, kde bylo využito klasických statistických analýz (např. průměr, medián, odchylka). Ve výsledku není zastoupení těchto druhů formalizovaných analýz příliš velké. Klíčové slovo *faktorová analýza* je zastoupeno ve 3 případech, *korespondenční analýza* ve 2 případech, klíčové slovo *analýza hlavních komponent* pouze v 1 případě a *statistická analýza* ve 3 případech. Četnosti jednotlivých metod jsou příliš malé na to, aby z nich bylo možno vyvozovat nějaké závěry. Genderové příspěvky nejsou omezeny pouze na tyto výše uvedené typy formalizovaných analýz. Při studiu textů jsem se setkala také s prostorovou analýzou skupin hrobů v rámci pohřebiště či explorační analýzou dat.

Vývoj tradiční a formalizované syntézy lze sledovat na základě porovnání těchto klíčových slov s rokem vydání sledovaného příspěvku. Z grafu (*Graf 7*) je patrné, že zatímco formalizovaná syntéza se vyskytuje téměř rovnoměrně ve všech sledovaných letech, zájem o tradiční syntézu postupně klesá. Pro přesnější výsledky by bylo nutné využít většího množství dat, ze kterého by bylo možné určit, zda se tento nastíněný vývojový trend potvrdí.

Graf 7: Vývoj tradiční a formalizované syntézy v čase

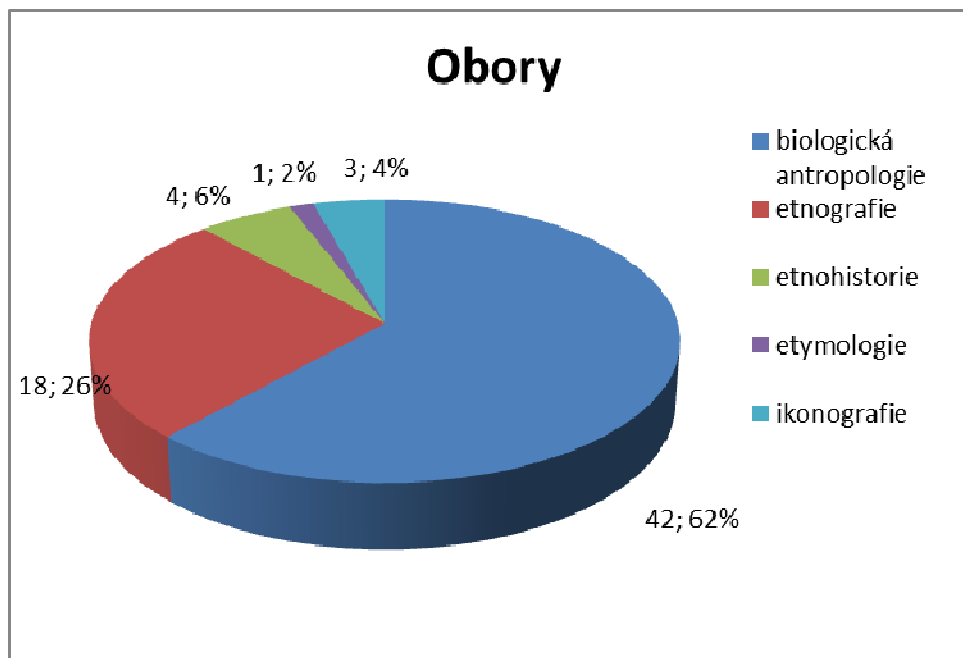
Mezi další využívané metody lze zařadit *přímý historický přístup* zaznamenaný v 1 případě a *případové studie* zaznamenané v 8 případech.

9.4.1 Mezioborová spolupráce

Obory využívané při studiu genderové archeologie (*Graf 8*) byly vymezeny na základě klíčových slov *biologická antropologie*, *etnografie*, *ethohistorie*, *etymologie* a *ikonografie*. Obor *biologická antropologie* je ve studovaných příspěvcích zastoupen v 42 případech, *etnografie* v 18

případech, *ethnohistorie* ve 4 případech, *etymologie* v 1 případě, *ikonografie* ve 3 případech.

Graf 8: Využívané obory v rámci genderových příspěvků

V rámci sledovaných genderových příspěvků je obor *biologická antropologie* zastoupen nejvíce. Je tomu tak především z důvodu výběru příspěvků, které jsou zaměřeny na pohřbívání. Oboru *biologická antropologie* je v tomto případě využíváno především pro určení pohlaví a věku zemřelých. Dále lze pomocí biologické antropologie sledovat poruchy pohybového aparátu, nutriční stav či stopy násilí a válčení. Druhým nejčastěji využívaným oborem je etnografie. Je tomu tak především proto, že v genderové archeologii jsou velmi často využívány etnografické prameny. Tento trend se asi nejvýrazněji projevuje v Severní Americe.

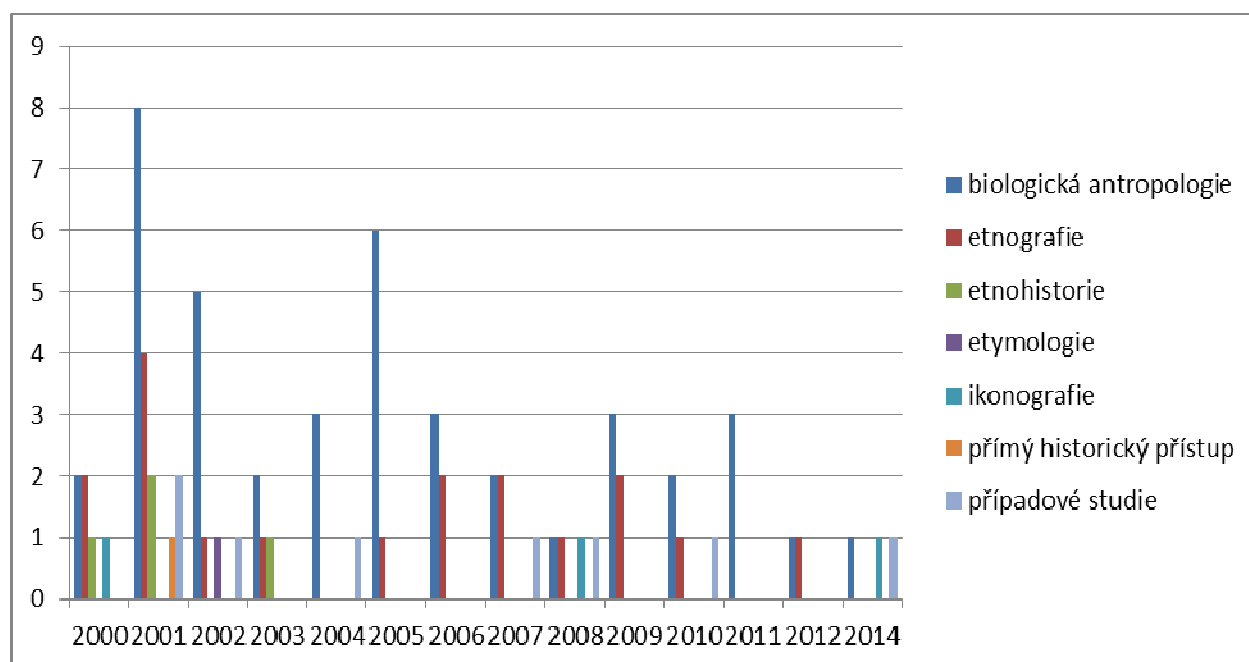
Ikonografie (3) je využívána v případech, kdy se dochovaly ikonografické prameny, například při genderových studiích v oblasti Předního Východu (*Crawford 2014*) a Jižní Ameriky (*De Lucia 2008; Matthews 2000*).

Etymologie je v rámci sledovaných příspěvků využívána ve velmi malé míře (Čermáková 2002).

Vývoj oborů v čase je sledován na základě srovnání roku vydání publikace a množství vydaných příspěvků zastupujících daný obor v konkrétním roce. Celkově lze říci, že biologická antropologie a etnografie jsou velmi často využívané obory při studiu genderové archeologie, navíc jsou z časového hlediska využívány pravidelně (Graf 9). Ostatní typy metod jsou zastoupeny méně. Obory jako etnohistorie a etymologie jsou zastoupeny příspěvky publikovanými kolem roku 2000, v novějších studiích se již neobjevují. Je možné, že v současných příspěvcích už jich není tak využíváno, počet studovaných příspěvků bohužel nedovoluje určit konkrétní závěry, jistě by ale bylo zajímavé tento trend sledovat.

Graf 9: Vývoj oborů využívaných při studiu genderové archeologie v čase

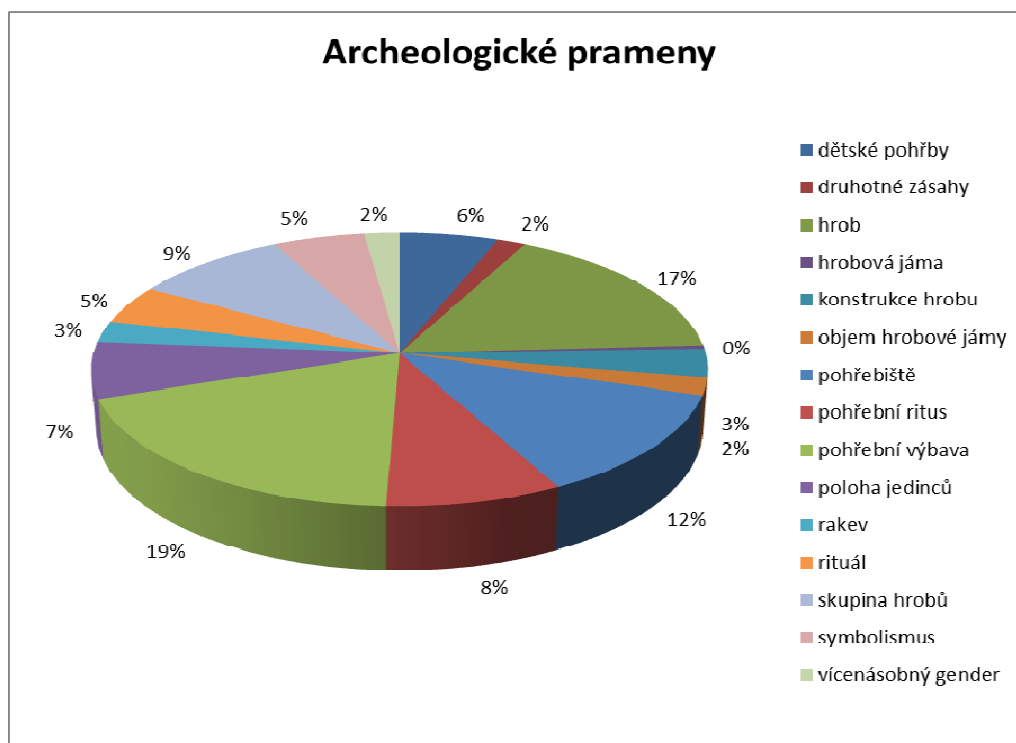

9.5 Vymezení hlavních kategorií archeologických pramenů a témat vypovídajících o genderu v případě studia hrobů a pohřebišť

Hlavní archeologické prameny a témata (*Graf 10*) vypovídající o genderu v případě studia hrobů a pohřebišť byly sledovány na základě klíčových slov *dětské pohřby, druhotné zásahy, hrob, hrobová jáma, konstrukce hrobů, objem hrobové jámy, pohřebišť, pohřební ritus, pohřební výbava, poloha jedinců, rakev, rituál, skupina hrobů, symbolismus, vícenásobný gender*.

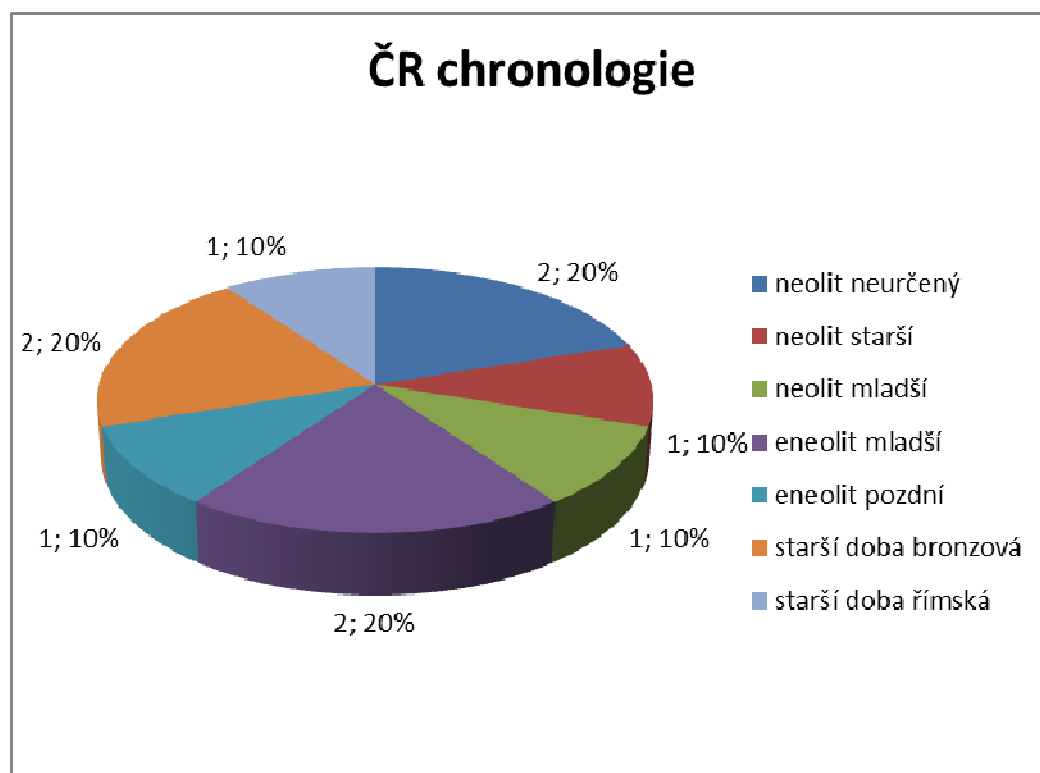
V rámci genderových příspěvků je nejvíce využívaným pramenem při studiu hrobů a pohřebišť *pohřební výbava* (46). Tento výsledek není překvapující, protože většina genderových studií je založena právě na studiu genderových artefaktů, které jsou součástí pohřební výbavy. Druhým nejčastějším klíčovým slovem je *pohřebišť* (30). Dalšími čteně zastoupenými klíčovými slovy jsou *skupina hrobů* (22), *pohřební ritus* (20), *poloha jedinců* (16), *rakev* (16), *dětské pohřby* (14), *symbolismus* (13), *rituál* (11). Klíčová slova *konstrukce hrobů* (8), *rakev* (6), *vícenásobný gender* (5), *objem hrobové jámy* (5), *druhotné zásahy* (4), *hrobová jáma* (1) jsou zaznamenána v menším počtu.

Graf 10: Zastoupení archeologických pramenů a témat v genderových příspěvcích

V rámci příspěvků jsem zaznamenávala chronologická období, jimiž se texty zabývají (Graf 11). Výsledky jsem následně zhodnotila a vybrala ty, které se týkají českých příspěvků, především z důvodu odlišnosti chronologie v ostatních zemích. Vybrané příspěvky se zabývají obdobími od neolitu po starší dobu římskou. Klíčové slovo *neolit neurčený* bylo zaznamenáno ve 2 případech, neolit starší v 1 případě, neolit mladší v 1 případě, eneolit mladší ve 2 případech, eneolit pozdní v 1 případě, starší doba bronzová ve 2 případech, starší doba římská v 1 případě. Zastoupení příspěvků ve výše vyjmenovaných obdobích pravěku je poměrně rovnoměrné. Žádný ze sledovaných příspěvků se nezabývá obdobími paleolitu, mezolitu, halštatu, laténu a stěhování národů. Největší zájem je dosud naopak o období neolitu a eneolitu.

Graf 11: Chronologická období, jimiž se zabývají genderové texty v ČR

9.5.1 Zhodnocení metod užívaných při empirickém studiu pramenů a jejich vývoj

Na základě několika křížových dotazů jsem vytvořila tabulku četností (Tab. 8) klíčových slov souvisejících s genderem a pohřbíváním, kde lze srovnat jejich četnosti v souvislosti s pohlavím autora a zemí, kde byl příspěvek vydán. Autoři obou pohlaví píšou nejčastěji o *pohřební* výbavě (35 žen a 25 mužů) a *hrobech* (32 žen a 22 mužů). Vysoké zastoupení těchto klíčových slov bylo možné předpokládat vzhledem k charakteru studovaného souboru textů zaměřených na pohřbívání. Klíčové slovo *atypické pohřby* je zaznamenáno téměř rovnoměrně u mužů (11) i žen (13). Srovnání dalších pramenů je uvedeno v tabulce. Co se týče příspěvků, na kterých spolupracovali autoři mužského i ženského pohlaví, výsledky jsou podobné. Opět jsou nejvíce zastoupenými klíčovými slovy *pohřební výbava* (7) a *hrob* (7). Mimo těchto pramenů jsou zastoupeny také *skupina hrobů* (5) a *atypické*

pohřby (4). Ostatní klíčová slova s nižšími četnostmi jsou uvedena v tabulce (Tab. 8).

Souvislost pramenů a země vydání příspěvků je taktéž zaznamenána v tabulce. Nejvíce zastoupenými prameny ve všech zemích jsou opět *hrob*, *pohřební výbava* a *pohřebiště*. Zajímavá je četnost *atypických pohřbů*, která je v ČR (6) a UK (6) rovnoměrná, v USA téměř dvojnásobná (13), ale v Norsku není zaznamenána vůbec. Četnost *dětských pohřbů* je největší v ČR a USA, což jen potvrzuje velký zájem o archeologii genderu spojený s pohřbíváním dětí u nás. Ostatní prameny jsou uvedeny v tabulce.

Tab. 8: Četnosti pramenů vypovídajících o genderu v případě studia hrobů a pohřebišť v souvislosti s pohlavím autorů a zemí vydání

heslo	autoři ženy	autoři muži	autoři muži i ženy	ČR	Norsko	UK	USA
atypické pohřby	13	11	4	5		6	13
dětské pohřby	9	8	2	7		3	7
druhotné zásahy	2	2		1		1	2
hrob	32	22	7	10	1	12	31
konstrukce hrobů	6	8	3	1	2	4	7
objem hrobové jámy	4	3	1	1			6
pohřebiště	23	21	7	8		11	25
hrobová jáma		1		1			
pohřební ritus	12	12	1	7	3	6	8
pohřební výbava	35	25	7	10	3	17	30
poloha jedinců	11	6		4	2	2	9
rakev	8	2	1	1		5	4
skupina hrobů	14	14	5	5	1	4	18

Na základě křížového dotazu byla vytvořena tabulka (Tab. 9), která umožňuje srovnání četnosti klíčových hesel vypovídajících o pramenech v souvislosti s konkrétním teoretickým přístupem. Největší počet klíčových slov byl zaznamenán u klíčových slov *pohřební výbava* (27), *hrob* (20) a *pohřebiště* (20) u postprocesuálního přístupu. Všechna klíčová slova mají největší

početné zastoupení v souvislosti s postprocesualismem. Výjimku tvoří klíčové slovo *pohřební rítus*, které je rovnoměrně zastoupeno v rámci postprocesualismu a feminismu v počtu 7 klíčových slov. Klíčové slovo *rakev* je v rámci teoretických přístupů zastoupeno rovnoměrně, kromě procesualismu, kde chybí. Klíčové slovo *objem hrobové jámy* je taktéž zastoupeno rovnoměrně, kromě teoretického přístupu postprocesuálního, kde zastoupeno není. Zastoupení ostatních klíčových slov je uvedeno v tabulce (Tab. 9).

Tab. 9: Četnosti klíčových slov souvisejících s pohřbíváním v závislosti na konkrétním teoretickém přístupu

heslo	procesualismus	postprocesualismus	feminismus	marxismus	neomarxismus
atypické pohřby	1	10	3		3
dětské pohřby		9	3		2
druhotné zásahy	1	2			1
hrob	5	20	9	1	3
konstrukce hrobů		6	1	1	
objem hrobové jámy	2		1	1	1
pohřebiště	4	20	2	3	1
hrobová jáma			1		
pohřební rítus	3	7	7	1	1
pohřební výbava	5	27	11	1	3
poloha jedinců	1	9	4	1	1
rakev		3	1	1	1
skupina hrobů	5	11	3	1	2

Z klíčových slov souvisejících s pohřbíváním jsem vytvořila korelační matici v programu Statistica (Tab. 10). Do korelační matice byly vybrány tyto deskriptory: *atypické pohřby*, *dětské pohřby*, *druhotné zásahy*, *hrobová jáma*, *konstrukce*, *objem hrobové jámy*, *pohřební výbava*, *poloha jedinců*, *rakev*, *rituál*, *skupina hrobů*, *symbolismus* a *vícenásobný gender*. Hladina významnosti byla opět stanovena na hodnotu 0,05. Deskriptory *hrob* a *pohřebiště* nejsou v korelační matici uvedeny, protože by značně zkreslily její výsledky. Nejvýznamnější korelace je zde mezi *dětskými pohřby* a *atypickými*

pohřby (0,36). Další významné korelace jsou zaznamenány mezi *polohou jedinců a skupinou hrobů* (0,31) a mezi *objemem hrobové jámy a konstrukcí* (0,30).

Tab. 10: Korelační matice – klíčová slova spojená s pohřbíváním (zahrnuto všech 50 sledovaných textů). Zvýrazněné hodnoty korelací jsou významné na hladině významnosti $p < 0,05$

	atypické pohřby	dětské pohřby	druhotné zásahy	hrobová jáma	konstrukce	objem hrobové jámy	pohřební vybava	poloha jedincu	rakev	ritual	skupina hrobu	symbolismus	vicenasobný gender
atypické pohřby	1,00	0,36	-0,02	0,19	-0,07	0,08	0,07	0,14	0,02	0,00	0,02	0,12	0,16
dětské pohřby	0,36	1,00	0,03	0,23	-0,13	-0,19	0,02	0,17	-0,06	-0,12	0,00	0,03	-0,06
druhotné zásahy	-0,02	0,03	1,00	-0,04	-0,10	-0,08	0,08	0,02	-0,09	0,07	0,12	-0,15	0,20
hrobová jáma	0,19	0,23	-0,04	1,00	-0,06	-0,04	0,04	-0,10	-0,05	-0,08	-0,13	-0,09	-0,05
konstrukce	-0,07	-0,13	-0,10	-0,06	1,00	0,30	0,12	-0,02	0,25	0,06	0,12	-0,25	-0,14
objem hrobové jámy	0,08	-0,19	-0,08	-0,04	0,30	1,00	0,09	-0,04	0,15	0,02	0,19	-0,18	-0,10
pohřební vybava	0,07	0,02	0,08	0,04	0,12	0,09	1,00	0,04	-0,15	-0,02	0,11	0,18	0,10
poloha jedincu	0,14	0,17	0,02	-0,10	-0,02	-0,04	0,04	1,00	0,07	-0,04	0,32	0,10	0,07
rakev	0,02	-0,06	-0,09	-0,05	0,25	0,15	-0,15	0,07	1,00	-0,02	0,12	0,10	-0,11
ritual	0,00	-0,12	0,07	-0,08	0,06	0,02	-0,02	-0,04	-0,02	1,00	0,03	0,01	0,14
skupina hrobu	0,02	0,00	0,12	-0,13	0,12	0,19	0,11	0,32	0,12	0,03	1,00	0,04	-0,16
symbolismus	0,12	0,03	-0,15	-0,09	-0,25	-0,18	0,18	0,10	0,10	0,01	0,04	1,00	-0,05
vicenasobný gender	0,16	-0,06	0,20	-0,05	-0,14	-0,10	0,10	0,07	-0,11	0,14	-0,16	-0,05	1,00

Na základě výsledků korelací jsem se podívala zpět do studovaných příspěvků, abych zjistila skutečné vztahy mezi deskriptory s nejvyššími hodnotami korelačních koeficientů. Atypické a dětské pohřby se spolu vyskytují u 9 příspěvků. U 2 z nich se jedná o dětské pohřby, které jsou označeny jako atypické. Ostatní příspěvky se zabývají zvláště dětskými a zvláště atypickými pohřby. Dalšími vztahy, které jsem zpětně ověřovala ve studovaných příspěvcích, jsou vztahy mezi *polohou jedinců a skupinou hrobů*. Obě klíčová slova se společně vyskytují u 11 příspěvků. U 4 příspěvků jsem nenašla mezi těmito klíčovými slovy žádnou souvislost. U 3 příspěvků se objevuje souvislost mezi polohou jedinců a skupinou hrobů při identifikaci pohřbů rodin (jednotlivé vztahy mezi skupinami hrobů a zároveň mezi polohami jedinců). U 4 příspěvků se projevuje vztah mezi těmito klíčovými

slovy v souvislosti s pohřby elit, kdy jsou určovány skupiny hrobů elit v rámci pohřebiště a zároveň jsou určovány polohy těchto významných jedinců. Koeficient vyšší hodnoty byl zaznamenán také mezi *objemem hrobové jámy a konstrukcí hrobů*. Tyto klíčová slova se společně vyskytují u 3 příspěvků. U všech těchto příspěvků je studována konstrukce hrobů a v souvislosti s tím je vypočítán objem hrobové jámy. Souvislost těchto klíčových slov se tedy potvrzuje.

9.5.2 Případové studie

Pro podrobnější přehled studia artefaktů v rámci genderové archeologie jsem vybrala ukázky dvou případových studií. V první části kapitoly jsou tyto studie popsány, v druhé části kapitoly jsou následně srovnány a rozebrány. Při výběru níže popsaných případových studií jsem se zaměřila především na to, aby každá studie vypovídala o jiném teoretickém přístupu ke studiu genderových artefaktů. První studie se týká lokality Dadianzi, která se nachází v Mongolsku, druhá studie pojednává o jednom z nejbohatších halštatských hrobů, hrobě princezny z Vix, tento hrob se nachází ve Francii na lokalitě Mont Lassois v Burgundsku.

Obě případové studie jsou nejprve datovány a je popsán jejich archeologický kontext. Dále jsou nastíněny metody genderové analýzy. V závěru kapitoly jsem se pokusila o srovnání těchto dvou případových studií.

9.5.2.1 Pozdně neolitické pohřebiště v Dadianzi (Mongolsko)

Archeologický výzkum na lokalitě Dadianzi probíhal mezi lety 1947 – 1983. Pohřebiště se nachází ve východní oblasti vnitřního Mongolska. Lokalita Dadianzi se skládá ze dvou částí – pohřebiště a sídliště. Hlavním cílem genderové studie tohoto pohřebiště je určit do jaké míry pohlaví pohřbeného

ovlivňuje složení pohřební výbavy. Pohřebiště je datováno kolem roku 1600 B.C. Pohlaví a věk pohřbených byly určeny na základě kosterní analýzy. Pohřebiště se nachází v severovýchodní části lokality a je poměrně malé (150 x 70 m). Na základě statistické analýzy byly hledány struktury ve volbě umístění jednotlivých částí pohřební výbavy. Umístění milodarů je dle interpretací archeologického výzkumu ovlivněno postavením, věkem a společenskou rolí pohřbeného. V rámci výzkumu jsou nastíněny dvě zajímavé hypotézy spojené s umístěním artefaktů. Podle první hypotézy jsou artefakty umístěné v pohřební komoře spojeny s postavením zemřelého, zatímco artefakty umístěné ve výplni hrobové jámy vypovídají spíše o aktivitách probíhajících při samotném pohřbívání. Druhá zkoumaná hypotéza se týká sociálního postavení žen a jejich vztahů k mužům, kteří byli pohřbeni v jejich blízkosti (*Wu 2004, 48-51*).

Statistická analýza nám umožňuje systematický přístup ke vzorům rozmístění pohřební výbavy v prostoru. Na základě statistických informací bylo určeno zastoupení žen a mužů na pohřebišti v poměru 103:100 (234 mužů versus 227 žen). Na základě kosterních analýz se dospělý jedinci průměrně dožívali věku 27,72 let, 24% dětí se nedožilo věku pěti let a 83% dětí je zařazeno do skupiny pohlavně neurčitelných jedinců. Mapy prostorové distribuce hrobů, u nichž je určeno pohlaví a věk pohřbených, naznačují, že ženy, muži a pohlavně neurčitelné pohřby tvořili jakési skupiny. Je možné, že tyto skupiny hrobů tvořili hroby jednotlivých členů rodiny. Další statistická analýza, která byla na pohřebišti provedena, vyjadřuje objem výplně hrobové jámy. Velikost výplně hrobové jámy je v průměru od 2,20 m³ do 3,20 m³ u mužských pohřbů, 2,28 m³ u ženských pohřbů a 0,86 m³ u pohřbů dětí do věku pěti let. Na základě těchto informací lze určit, že k vyhloubení hrobové jámy mužských pohřbů bylo investováno více práce než při budování pohřebních jam hrobů ženských a dětských. Statistická analýza hloubky hrobové jámy naznačuje podobné tendence (*Wu 2004, 52-57*).

Analýza pohřební výbavy spočívala ve srovnání pohřební výbavy z výplně objektů a z pohřební komory. Ve výplni objektů byly nalezeny zvířecí kosti a menší množství keramických zlomků. Uvnitř pohřebních komor bylo naopak přítomno velké množství keramiky různých tvarů, některé keramické nádoby byly malované. Malovaná keramika je identifikována ve většině případů v prostoru větších pohřebních komor, na základě toho je interpretována jako pohřební výbava elity (*Wu 2004, 58-60*). Dále zde probíhala analýza zvířecích kostí, na základě které bylo zjištěno, že kosti psů se nacházejí výhradně v mužských hrobech, zatímco kosti prasat se nacházejí v mužských i ženských hrobech. Na závěr lze shrnout, že pohřební výbava sestávající z malované keramiky, zvířecích ostatků a mušlí je ve větší míře přítomna pouze v pohřebních komorách větších rozměrů, které jsou na základě těchto informací interpretovány jako pohřby elity (*Wu 2004, 62*).

9.5.2.2 Halštatský hrob princezny z Vix (Francie)

Knížecí hrob princezny v Vix je datován do období 500 – 480 B.C. a jedná se o jeden z nejokázalejších hrobů z tohoto období. Hrob byl objeven v roce 1953 na úpatí Mont Lassois blízko Châtillon-sur-Seine v Burgundsku. Hrob princezny z Vix byl prvním knížecím neporušeným hrobem, na kterém byl ve 20. stol. prováděn systematický archeologický výzkum (*Joffroy 1962*).

Velikost pohřební komory je 3 x 3 m, věk pohřbené ženy byl stanoven mezi 30 – 35 lety. Ženské tělo bylo umístěno na čtyřkolovém voze. Naproti západní zdi pohřební komory byl umístěn velký bronzový kotel, v SZ rohu se nacházel veliký bronzový kráter, jedná se o nejvyšší bronzový kráter nalezený v oblasti střední Evropy. Vedle kráteru se nacházela zobákovitá konvice a antický kylix, pozlacená stříbrná mísa a keramická miska. V případě

zobákovité konvice, antického kyliku a keramické misky se jedná o importy (Arnold 1991, 368).

Autorka provedla analýzu genderově specifických artefaktů, mezi které zařadila čtyřkolový vůz, nákrčníky, náramky, kotníkové náramky, náušnice a zbraně. Čtyřkolový vůz se běžně objevuje v komorových hrobkách elit bez ohledu na pohlaví pohřbených. V případě tohoto artefaktu lze tedy pouze určit postavení zemřelého. Nákrčníky z pohřební komory také vypovídají spíše o postavení zemřelého, podobné nákrčníky se běžně objevují v hrobech elit a opět nelze určit, zda se jedná spíše o mužský či ženský atribut. Stejně tak náramky jsou přítomny v hrobech mužů i žen. Existují však určité pravidelnosti v nošení náramků, které nám mohou pomoci rozlišit mužské pohřby od ženských. V mužských hrobech se většinou vyskytuje pouze jeden náramek, který je umístěn na levém zápěstí pohřbeného muže. Větší množství náramků bývá v mužských hrobech umístěno v horní části paže. V ženských hrobech bývají náramky umístěny na obou zápěstích. Toto pravidlo však není univerzální a samozřejmě se vyskytují také výjimky. Kotníkové náramky jsou přítomny výhradně v hrobech žen. Kotníkové náramky v pohřební komoře princezny z Vix naznačují, že se jedná o ženský pohřeb. V případě náušnic je situace podobná jako u náramků, muži mají v hrobech obvykle pouze jeden pár náušnic, zatímco ženy mívají náušnic více. Zbraně se obvykle v ženských hrobech nevyskytují, není to však pravidlem. V hrobě princezny z Vix nejsou zbraně přítomny (Arnold 1991, 369-370).

Spindler (Spindler 1983) interpretoval princeznu z Vix jako transvestitu (Obr. 3), tedy muže převlečeného do ženských šatů. Spindler argumentoval tím, že v hrobě nejsou přítomny zbraně, to však dle jeho názoru nemusí znamenat, že se jednalo o pohřeb ženy. Dále se opírá o antropologickou analýzu, podle které byla lebka pohřbené osoby označena za robustní nordického typu, podobné znaky může však mít také gracilní lebka muže

středomořského typu (*Arnold 1991, 370*). Dle novější kosterní analýzy byla však pohřbená osoba označena jako žena (*Langlois 1987*).

9.5.2.3 Srovnání

Výše jsem uvedla pouze nástin obsahu dvou vybraných genderových případových studií. Obě studie mají podobný cíl, tím je určení vztahu mezi pohlavím zemřelého a pohřební výbavou. V první případové studii je pohlaví určeno na základě kosterní analýzy. Dále bylo zjištěno, že hroby tvoří určité skupiny, je možné, že se jednalo o skupiny hrobů jednotlivých rodin. Zatímco první analýza je založena na studiu celého pohřebiště, druhá na studiu pouze jednoho hrobu. První analýza není vyhraněně zaměřena pouze na studium jednoho pohlaví, druhá je zaměřena na konkrétní ženský hrob. Zajímavá je hypotéza, že se v případě hrobu princezny z Vix jedná o transvestitu, která je však následně vyvrácena antropologickým určením pohlaví. První z uvedených příspěvků lze zařadit spíše k postprocesuálnímu paradigmatu, zatímco druhý k feminizmu.

V prvním příspěvku se prostřednictvím určení dvou pohlavně nspecifických hrobů setkáváme s androcentrickým přístupem, kdy je mužský hrob identifikován pouze podle pohřební výbavy sestávající ze sekery, šípů a pozůstatků psa jako mužský a naopak ženský hrob je na základě polohy hlavy, jejíž pohled se ubírá na opačnou stranu, než je umístěno sídliště, za ženský (*Wu 2004, 78*).

V druhém příspěvku se naopak setkáváme s přístupem feministickým, kdy autorka vůbec nepřipouští, že by se v tomto případě mohlo jednat o jiný než ženský hrob. Autorka se zabývá pohlavím a genderovým postavením zemřelé na základě studia pohřební výbavy, především šperků. Upozorňuje na určité pravidelnosti v nošení šperků, které lze odlišit u ženských a mužských

hrobů. Hypotéza autorky, že se v případě princezny z Vix jedná o ženu, je v současnosti již antropologicky potvrzena.

V rámci studia genderových příspěvků mě zaujaly články zabývající se problematikou třetího genderu. V řadě příspěvků se autoři tímto tématem vůbec nezabývají nebo dokonce ani nepřipouští, že existují i jiné genderové role než mužské a ženské (*např. Sorensen 2000*). Překvapením pro mě bylo, že kromě tzv. „two spirits people“, tedy lidí, kteří mají tzv. „dvě duše“ (jsou dvojího genderu) existují i lidé s třemi či čtyřmi genderovými rolemi. Vícenásobný gender v případě pohřbívání bývá určen na základě pohřební výbavy či antropologického určení. Zajímavé jsou interpretace, které se však neobjevují příliš často, že se v případech, kdy je muž oblečený do ženských šatů může jednat o transvestitu či dokonce homosexuála (*např. Matthews 2000*). Osobně jsem toho názoru, že tyto interpretace jsou velmi odvážné, sama si neumím představit, na jakém základě je možné zemřelého označit za homosexuála. Určení na základě studia pohřební výbavy se mi zdá zavádějící, protože si neumím představit druh artefaktu, prostřednictvím kterého by mohl být pohřbený označen za homosexuála. Na druhou stranu je dobře, že archeologové o těchto možnostech začínají uvažovat. Velký problém v souvislosti s problematikou třetího genderu představuje antropologické určení pohlaví, které není vždy zcela přesné. Existují jedinci mužského pohlaví s gracilními kostmi či ženského pohlaví s kostmi robustními. Právě na základě antropologického určení může být pohřbený označen jako transvestita, kdy se může jednat o robustní kostru ženy, která je však identifikována jako mužská. Takto tomu bylo například na pohřebišti v případě kostry princezny z Vix, která byla označena právě za transvestitu (*Spindler 1983*). Novější antropologické určení však tuto hypotézu vyvrátilo. V případě starších antropologických určení kosterních pozůstatků, které nebyly znovu přezkoumány, musíme s tímto problémem počítat.

9.6 Diskuze

V předchozí kapitole byla zhodnocena data z vybraných archeologických příspěvků věnujících se archeologii genderu, období pravěku a pohřbívání. Informace o genderových příspěvcích byly získávány na základě studia celých vybraných genderových textů, ze kterých byla následně vytvořena vhodná klíčová slova. Jsem si vědoma toho, že výběr klíčových slov je značně subjektivní a klíčová slova, která se mi v mé práci zdají vhodně vybraná, by například jiný autor vůbec nepoužil, nebo by si vytvořil jiná, vlastní. S tímto problémem při vytváření klíčových slov je nutné počítat. Klíčová slova však představují důležitý prostředek při sledování hlavních genderových tendencí ve světové archeologii.

Studované příspěvky nebyly vybrány pouze na základě výše uvedených kritérií, výběr byl omezen také nedostupností některých příspěvků a samozřejmě byl výběr také přizpůsoben mým jazykovým schopnostem (*viz. kap. Sběr dat*), ačkoliv při vyhledávání textů jsem se setkala povětšinou s angličtinou, narazila jsem také na texty psané maďarsky, italsky, španělsky či francouzsky, tyto jazyky bohužel neovládám. Některé z textů byly uvedeny v obou jazycích, většinou tedy v původním jazyce a v angličtině, v tomto případě jsem si vybrala anglický text. Obecně však lze říci, že převažují anglicky psané příspěvky.

Genderová archeologie je ve velké míře založena na studiu pohřbívání či artefaktů, které jsou součástí pohřební výbavy. Stále je však nutné mít na paměti, že hrobová data nemusí odrážet realitu, v některých případech však mohou. Určit hranici mezi těmito dvěma rovinami je velmi problematické. Výpověď hrobových dat nemůže být nikdy úplně jednoznačná. Dalšími problémy může být také nedochování artefaktů z organických materiálů či

vykrádání hrobů. S těmito případy je při studiu hrobů a pohřebišť taktéž nutné počítat. V některých genderových příspěvcích jsou interpretace získaných poznatků považovány za zcela jasné a neměnné. V těchto případech je zjevné, že někteří autoři si nepřipouští, že sledované artefakty, ať již movitého či nemovitého charakteru, mohly projít archeologickými transformacemi. Někdy jsou si tohoto problému autoři možná vědomi, ale záměrně se o něm nezmiňují, aby nebyla jejich výsledná data zpochybněna. Zde vyvstává několik důležitých otázek, které by, dle mého názoru, měli badatelé (nejen při genderových studiích) vzít v úvahu. Odráží vždy pohřební výbava skutečné postavení zemřelého za jeho života? Je možné, že některé artefakty, jež byly součástí pohřební výbavy, se nedochovaly nebo že prošly určitými transformacemi? Můžeme s jistotou určit pohlaví nebo věk zemřelého? Lze určit pohlaví či věk zemřelého na základě pohřební výbavy? Takto bychom se samozřejmě mohli ptát do nekonečna. Někdo by mohl namítnout, že odpovědi na tyto otázky jsou naprosto jednoznačné, to si však nemyslím. Jsem si jistá, že pokud by tyto otázky byly položeny autorům genderových studií, nebyly by odpovědi ve všech případech stejné. Do budoucna by bylo jistě zajímavé například vytvoření dotazníku s podobnými otázkami.

10 ZÁVĚR

Ve své diplomové práci jsem se zabývala genderovou archeologií, která je u nás i v zahraničí poměrně novým tématem. Tomuto tématu je největší pozornost věnována v USA a ve Velké Británii, postupně se však toto téma rozšiřuje i mezi ostatní archeologické komunity. V českém akademickém prostředí není prozatím genderová analýza příliš využívána. Přesto zde máme několik autorů, kteří se této problematice věnují. Někteří archeologové však stále pohlížejí na genderovou archeologii jako na vědu, která do archeologie nepatří nebo která jim dokonce v rámci archeologie připadá zbytečná. Mnoho badatelů má genderovou archeologii spojenou výhradně s feministickým hnutím. To možná platilo dříve, dnes už se však genderovou archeologií zabývají muži i ženy v poměrně vyrovnaném počtu. Pozornost už není věnována pouze ženám a jejich postavení či rolím v minulosti, ale také mužům a dětem. Zajímavé jsou rovněž studie věnující se dvojitému či vícenásobnému genderu. Genderová archeologie se stále vyvíjí a jistě se nějakou dobu ještě vyvíjet bude. Budoucnost ukáže, zda se stane součástí archeologie a bude přijímána mezi ostatní archeologické disciplíny, či zda stále zůstane pouze na okraji zájmu.

Moje diplomová práce je rozdělena na 2 části, a to teoretickou a praktickou. V první části práce se zabývám pojmy gender a genderová archeologie, nastiňuji, co tyto pojmy mohou znamenat, upozorňuji však na to, že každý autor si pojem genderová archeologie spíše přizpůsobuje své práci, gender tedy není v archeologii pojmem univerzálním. Dále podávám přehled vývoje genderové archeologie v Evropě a následně také v mimoevropských zemích. V následující kapitole se zabývám archeologií genderu v souvislosti s pohřbíváním. Dále genderovými rolemi a studiem artefaktů v rámci genderové archeologie. V podkapitole s názvem Materiální kultura je nastíněn pojem genderový artefakt a připomenuta důležitá role kontextu při studiu

artefaktů v rámci genderové archeologie. V dalších podkapitolách se zabývám teoretickými přístupy a metodami využívanými při studiu genderové archeologie.

V druhé, praktické části práce, je popsána struktura databáze, kterou jsem využívala při získávání dat. Praktická část práce spočívala ve studiu celých genderových textů, následného zanesení těchto textů do databáze a vytvoření klíčových slov. Výběr příspěvků jsem si již předem omezila tématem genderové archeologie ve spojitosti s pohřbíváním a obdobím pravěku. Do databáze bylo nashromážděno celkem 50 příspěvků. Získaná data jsou následně interpretována v rámci jednotlivých teoretických otázek, které nastiňuji již v úvodu práce a které jsou následně podrobněji rozepsány v kapitole Metoda práce – Teoretické otázky. Poslední podkapitolou je diskuze, kde se pokouším o shrnutí výsledků databáze a zároveň nastínění několika otázek, které se mi jeví v rámci genderové archeologie v souvislosti s pohřbíváním jako důležité.

11 SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY A PRAMENŮ

Aries, P. 2000: Dějiny smrti I.-II. Praha: Argo.

Ardren, T. 2008: Studies of gender in the prehispanic Americas, *Journal of Archaeological Research*, 1-35.

Ardren, T. – Hudson, S. 2006: The social experience of childhood in ancient Mesoamerica. Boulder: University Press Colo.

Arnold, B. 1991: The deposed princess of Vix: The need for an engendered European prehistory. In: Walde, D. – Willows, N. D. (eds.): *The archaeology of gender*, The university of Calgary, 366-374.

Arnold, B. 2002: Sein und werden: Gender as process in mortuary ritual. In: Nelson, S. M. – Rosen-Ayalon, M. (eds.): *In pursuit of gender: Worldwide archaeological approaches*, Walnut Creek: Altamira Press, 239-256.

Arnold, B. 2006: Gender and archaeological mortuary analysis. In: Nelson, S. M. (ed.): *Handbook of gender in archaeology*, Oxford: Altamira Press, 137-170.

Arnold, B. – Wicker, N. L. 2001: *Gender and the archaeology of death*. Walnut Creek: AltaMira Press.

Asher-Gréve, J. M., 2000: Stepping into the maelstrom: women, gender and ancient Near Eastern scholarship, *Journal of Gender Studies in Antiquity* 1, 1–22.

Asouti, E. 2006: Beyond the Pre-Pottery Neolithic B interaction sphere, *Journal of World Prehistory* 20, 87–126.

Bacus, E. A. 1993: *A Gendered past: a critical bibliography of gender in archaeology*. University of Michigan Museum of Anthropology.

Bacus, E. A. 2007: Gender in East and Southeast Asian archaeology. In: Nelson, S. M. (ed.): *Worlds of gender: The archaeology of women's lives around the globe*, Altamira Press, 39-68.

Baxter, J. E. 2000: *An archaeology of childhood: children, gender and material culture in 19th century America*. Dizertační práce. Univ. Mich.

Baxter, J. E. 2008: The Archaeology of Childhood, *Annual Review of Anthropology* 37, 159-175.

Beck, W. – Head, L. 1990: Women in Australian prehistory, *Australian feminist studies* 11, 29-48.

Binford, L. 1967: Smudge pits and hide smoking: The use of analogy in archaeological reasoning, *American Antiquity* 32, 1-12.

Bruhns, K. O. 2007: Gender archaeology in Native North America. In: Nelson, S. M. (ed.): *Worlds of gender: The archaeology of women's lives around the globe*, Altamira Press, 219-251.

Brumfiel, E. M. 1991: Weaving and cooking: Women's production in Aztec Mexico. In: Gero, J. M. – Conkey, M. W. (eds.): *Engendering archaeology: Women and prehistory*, Oxford: Blackwell, 224-251.

Brumfiel, E. M. 2006: Methods in feminist and gender archaeology: A feeling for difference-and likeness. In: Nelson, S. M. (ed.): *Handbook of gender in archaeology*, Oxford, 31-57.

Brumfiel, E. M. – Robin, C. 2008: Gender, households and society: An Introduction, *Archaeological Papers of the American Anthropological Association* 18, 1-16.

Burianová, P. 2011: Znázornění ženy v době kamenné. Rukopis diplomové práce. Katedra archeologie, Filozofická fakulta, Západočeská univerzita v Plzni.

Butler, J. 1993: *Bodies that matter: On the discursive limits of sex*. London: Routledge.

Casey, M. 1998: *Redefining archaeology: Feminist perspectives*. Canberra: ANH Publications, Research school of Pacific studies, Australian National University.

Claassen, Ch. 2001: Challenges for regendering southeastern prehistory. In: Eastman, J. M. – Rodning, Ch. B. (eds.): *Archaeological studies of gender in the Southeastern United States*, University Press of Florida, 10-27.

Clarke, D. L. 1968: *Analytical Archaeology*. London: Methuen.

Colley, S. 2000: Sisters are doing it for themselves? Gender, feminism and Australian (Aboriginal) archaeology. In: Hurcombe, L. – Donald, M. (eds.): *Gender and material culture in archaeological perspective*, London: Macmillian, 20-32.

Conkey, M. – Gero, J. 1984: Archaeology and the Study of Gender, *Archaeological Methods and Theory* 7, New York, 1-38.

Crawford, S. 2009: The archaeology of play things: Theorising a toy stage in the biography of objects, *Childhood in the past* 1, 56-71.

Čermáková, E. 2002: Problémy dětství v neolitu střední Evropy, *Pravěk Nová řada* 12, 7 – 45.

Čermáková, E. 2007: Postavení ženy, muže a dítěte ve společnosti tvůrců lengyelské kultury. In: Kazdová, E. – Podborský, V. (eds.): *Studium sociálních a duchovních struktur pravěku*, 207-255.

Čermáková, E. – Golec, M. – Trubačová, T. – Tvrđý, Z. 2007: Kam zmizely horákovské děti?, *Študijné zvesti Archeologického ústavu SAV* 42, Nitra, 23-56.

Domasnes L. H. – Montón-Súbias S. 2012: European gender archaeologies in historical perspective, *European journal of archaeology* 15, 367 – 391.

Dreslerová, D. 2008: Pozdě, ale přece: environmentální archeologie v České republice. In: Beneš, J. – Pokorný, P. (eds.): *Bioarcheologie v České republice*, Praha-Brno, 13-38.

Ebert, V. – Patterson, T. C. 2007: Gender in South American Archaeology. In: Nelson, S. M. (ed.): *Worlds of gender: The archaeology of women's lives around the globe*, Altamira Press, 260-276.

Eislerová, R. 1995: Číše a meč, agrese a láska aneb žena a muž v průběhu staletí. Praha.

Engelstad, E. 2007: Much more than gender, *Journal of archaeological method and theory* 3, 217-234.

Fratt, L. 1991: A preliminary analysis of gender bias in the sixteenth and seventeenth century Spanish colonial documents of the American Southwest. In: Walde, D. – Noreen, D. W. (eds.): *The archaeology of gender*, 245-251.

Friedman, J. – Rowlands, M. 2005: Materialism, marxism and archaeology. In: Renfrew, C. – Bahn, P. (eds.): Archaeology: The key concepts, Routledge, 122-128.

Geller, P. L. 2005: Skeletal analysis and theoretical complications, World Archaeology 4, 596-609.

Gilchrist, R. 1991: Women's Archaeology? Political Feminism, Gender Theory and Historical Revision, Antiquity 65, 495-501.

Gilchrist, R. 1994: Gender and Material Culture: The Archaeology of Religious Women. London – New York: Routledge.

Gilchrist, R. 1999: Gender and Archaeology. Performing the Past: Gendered Time, Space and the Lifecycle. New York – London.

Gilchrist, R. 2000: Archaeological Biographies: Realizing Human Lifecycles, courses and histories, World Archaeology 31(3), 325 – 328.

Gilley, B. J. 2006: Becoming Two-Spirit: Gay Identity and Social Acceptance in Indian Country. University of Nebraska Press.

Gimbutas, M. 1989: The Language of the Goddess. New York, 318-319.

Gimbutas, M. 1999: The Living Goddess. Berkeley.

Gosden, Ch. 1999: Anthropology and Archaeology: A changing relationship. London and New York: Routledge.

Gottierová, A. 2012: K možnostiam výpovede archaeologických prameňov funerálnej povahy k poznaniu germánskeho obyvateľstva doby rímskej. Diplomová práca. Brno: Masarykova Univerzita.

Hendl, J. 2004: Přehled statistických metod zpracování dat. Portál.

Hildebrand, H. 1873: Das heidnische Zeitalter in Schweden: eine archaeologisch-historische Studie. Hamburg: O. Meissner.

Hill, E. 1998: Gender-Informed Archaeology: The priority of definition, the use of analogy and the multivariate approach, *Journal of archaeological method and theory* 1, 1-30.

Hodder, I. 1983: The present past: An introduction to anthropology of archaeologists. New York: Pica Press, 139-146.

Hodder, I. 1986: This is not an article about material culture as text, *Journal of Anthropological Archaeology* 8, 69-250.

Hodder, I. 1993: Post-processual archaeology, *Archeologické rozhledy* 45, 367-374.

Hodder, I. 2005a: Post-processual and interpretive archaeology. In: Renfrew, C. – Bahn, P. (eds.): *Archaeology: The key concepts*, Routledge, 155-159.

Hodder, I. 2005b: Women and men in Catalhöyük, *Scientific American* 15, 34-41.

Hollimon, S. 2011: Sex and gender in bioarchaeological research: Theory, method and interpretation. In: Agarwal, S. C. – Glencross, B. A. (eds.): *Social bioarchaeology*, Wiley-Blackwell, 149-165.

Holmberg, C. L. – Gatti, A. 2009: Gender & Archaeology in Sweeden, Paper presented at the 15th Annual Meeting of the European Association of Archaeologists. 15 - 20 September 2009, Riva del Garda/Trento, Italy. EAA session and working party: Gender and Archaeology in Europe. See: EAA 2009 Abstract book, 70.

Chroustovský, L. 2010: Kategorie účelu pravěkých artefaktů. Rukopis disertační práce. Plzeň: KAR ZČU, 25-29.

Chroustovský, L. – Průchová, E. 2011: Classification of Post-medieval Secondary Mortuary Practices and Disturbances, *Interdisciplinaria Archaeologica* 1, 55-62.

Joffroy, R. 1962: Le Tresor de Vix: Historie et Portée d'une Grand Découverte. Fayard, Paris.

John, J. – Eckhardt, K. 2008: Bibliografická databáze na internetových stránkách plzeňské Katedry archeologie (<http://www.kar.zcu.cz/bibliografie/index.php>). In: Macháček, J. (ed.): Počítačová podpora v archeologii 2, Brno – Plzeň - Praha: MU, ZČU, ArÚ AV ČR, 270–275.

John, J. – Eckhardt, K. – Neustupný, E. – Chroustovský, L. n.d.: Bibliografická databáze Katedry archeologie ZČU v Plzni. Uživatelská příručka. Plzeň: KAR ZČU.

Johnson, M. 2010: Archaeological theory: An introduction. Wiley-Blackwell.

Joyce, R. A. 2012: Archaeology of gender in Mesoamerican societies. In: Nichols, D. L. – Pool, Ch. A. (eds.): The Oxford handbook of Mesoamerican archaeology, Oxford University Press, 663-673.

Kajanová, A. 2011: Vybrané kapitoly ze sociální a kulturní antropologie. České Budějovice: Jihočeská univerzita.

Kamp, Kathryn A. 2001: Where have all the children gone?: The archaeology of childhood, Journal of archaeological method and theory 1, 1-34.

Kamp, K. A. 2002: Children in the Prehistoric Puebloan Southwest. Salt Lake City: Univ. Utah Press.

Kent, S. 1998: Gender and prehistory in Africa. In: Kent, S. (ed.): Gender in African prehistory, Altamira Press, 9-22.

Krut'ová, M. – Turek, J. 2004: Some spatial aspects of the ritual behaviour at the beginning of the Bronze Age. In: Spatial Analysis of Funerary Areas, Plzeň, 48-56.

Kuna, M. – Křivánková, D. 2006: Archiv 3.0. Systém Archeologické databáze Čech. Uživatelská příručka. Praha: Archeologický ústav AV ČR.

Květina, P. 2004: Mocní muži a sociální identita jednotlivců – prostorová analýza pohřebiště LnK ve Vedrovicích, *Archeologické rozhledy* 56, 583-392.

Langlois, R. 1987: La Visage de la Dame de Vix. In: *Trésors de Princes Celtes*, Galeries nationales du Grand Palais, Editions de la Réunion de musées nationaleaux, Paris.

Lawrence-Cheney, S. 1991: Women and alcohol: Female influence on recreational patterns in the west 1880-1890. In: Walde, D. – Willows, N. (eds.): *The archaeology of gender. Proceedings of twenty-second annual Chacmool conference*, Calgary: Department of Archaeology, University of Calgary, 89-479.

Lorentz, K. 2008: From bodies to bones and back: Theory and human bioarchaeology. In: Schutkowski, H. (ed.): *Between biology and culture*, Cambridge: Cambridge University Press, 273-303.

Matthews, K. 2000: The material culture of the homosexual male: A case for archaeological exploration. In: Donald, M. – Hurcombe, L. (eds.): *Gender and material culture in archaeological perspective*, London: Macmillian, 2-19.

Mellaart, J. 1967: *Catalhöyük: A neolithic town in Anatolia*. London.

Mertens, E.M. 2002: Das netzwerk archäologisch arbeitender Frauen, *Archäologische Informationen* 25(1–2), 45–54.

Meskill, L. M. 2001: Archaeologies of identity. In: Hodder, I. (ed.): *Archaeological theory today*, Cambridge: Polity, 187-213.

Michalka, B. 2010: Neomarxismus v teorii a praxi, *Neomarxismus v teorii a praxi* 3.

Mitchell, P. J. 2005: Modeling later stone age societies in Southern Africa. In: Stahl, A. B. (ed.): *African Archaeology*, Oxford: Blackwell, 73-150.

Montelius, O. 1888: *The Civilization of Sweden in Heathen Times*. London.

Moravcová, J. 2008: Žena muž a dítě ve starší době bronzové. Diplomová práce. Brno: Masarykova Univerzita.

Nelson, S. M. 1997: Gender in Archaeology: Analyzing Power and Prestige. U.S.: AltaMira Press.

Nelson, S. M. 2007: Introduction. In: Nelson, S. M. (ed.): Worlds of gender: The archaeology of women's lives around the globe, Altamira Press, 7-10.

Neustupný, E. 1967: Počátky patriarchátu ve střední Evropě. The beginnings of Patriarchy in Central Europe. Praha.

Neustupný, E. 1983: Demography of prehistoric cemeteries, Památky archeologické 74, 7-34.

Neustupný, E. 2004: Prehistoric demography, Text přednášky v rámci Exploratory workshop of archaeology and genetics, Toulouse, 1-14.

Neustupný, E. 2005: Syntéza struktur formalizovanými metodami – vektorová syntéza. In: Neustupný, E. – John, J. (eds.): Příspěvky k archeologii 2, Plzeň: Aleš Čeněk, 127-152.

Neustupný, E. 2007a: Metoda archeologie. Plzeň: Aleš Čeněk.

Neustupný, E. 2007b: Vymezení archeologie. In: Kuna, M. (ed.): Archeologie pravěkých Čech 1, Praha, 11-22.

Neustupný, E. 2010: Teorie archeologie. Plzeň: Aleš Čeněk.

Nicola, U. 2011: Obrazové dějiny filozofie. Praha: Euromedia group.

Nylan, M. 2007: Reviews, Nan Nü 9, 371-400.

Oliva, M. 1996: Mladopaleolitický hrob Brno II jako příspěvek k počátkům šamanismu, Archeologické rozhledy 48, 353-383, 537-542.

Parker Pearson, M. 1999: The Archaeology of Death and Burial. Texas: A&M University Press.

Parkington, J. 2002: Men, women and Eland: Hunting and gender among the San of Southern Africa. In: Nelson, S. M. – Rosen-Ayalon, M. (eds.): In pursuit of gender: Worldwide archaeological approaches, Walnut Creek: Altamira Press, 93-117.

Price, N. ed. 2001: The Archaeology of Shamanism. London, New York: Routledge.

Rega, E. 1997: Age, gender and biological reality in the Early Bronze Age at Mokrin. In: Moore, J. – Scott, E. (eds.): Invisible people and processes: Writing gender and childhood into European archaeology, Leicester: University Press, 47-229.

Remišová-Věšíňová, K. 2010a: Genderová analýza v interpretaci neolitických sociokulturních jevů. Dizertační práce. Praha: Univerzita Karlova.

Remišová-Věšíňová, K. 2010b: Gender kdy, proč a jak. In: Fridrichová-Sýkorová, I. (ed.): Ecce Homo in memoriam Jan Fridrich, Knihovna České společnosti archeologické o.p.s., 298-311.

Rodning, Ch. B. – Eastman, J. M. 2001: Gender and the archaeology of the Southeast. In: Eastman, J. E. – Rodning, Ch. B. (eds.): Archaeological studies of gender in the Southeastern United States, University Press of Florida, 1-9.

Rubin, G. 1984: Thinking sex. In: Vance, C. S. (ed.): Pleasure and danger: Exploring female sexuality, London: Routledge, 267-319.

Shelach, G. 2004: Gender archaeology and the marxist paradigm. In: Linduff, K. M. – Sun, Y. (eds.): Gender and Chinese archaeology, Altamira Press, 11-28.

Schiffer, M. B. 1996: Formation Processes of the Archaeological Record. Salt Lake City: University of Utah Press.

Sinopoli, C. M. 2006: Gender and archaeology in South and Southwest Asia. In: Nelson, S. M. (ed.): Handbook of gender in archaeology, Oxford, 667-690.

Smith, C. – O'Donnell, E. 2007: Gender and the disciplinary culture of Australian archaeology. In: Nelson, S. M. (ed.): *Worlds of gender: The archaeology of women's lives around the globe*, Altamira Press, 98-125.

Spindler, K. 1983: *Die frühen Kelten*. Stuttgart: Reclam.

Sorensen, M. L. S. 1992: Gender Archaeology and Scandinavian Bronze Age Studies, *Norwegian Archaeological Review* 25(1), 30-49.

Sorensen, M. L. S. 2000: *Gender archaeology*. Cambridge: Polity Press.

Sosna, D. 2006: Sociální diferenciace v pozdním eneolitu. In: Budil, I. (ed.): *Antropologické symposium IV.*, Plzeň: Aleš Čeněk, 291-303.

Sosna, D. 2007: Sekundární pohřební aktivity: srovnávací studie. In: Budil, I. (ed.): *Antropologické symposium V.*, Plzeň: Aleš Čeněk, 169-182.

Sosna, D. 2009: *Social Differentiation In The Late Cooper Age And The Early Bronze Age In South Moravia (Czech Republic)*. BAR.

Sosna, D. 2011: Amazonky našich předků, *Respekt* 26, 73-75.

Sosna, D. – Fischer, M. D. – Lyon, S. M. – Henig, D. 2013: Harmonizing Diversity: Tuning Anthropological Research to Complexity, *Social Science Computer Review* 31, 3-15.

Sosna, D. – Galeta, P. – Sládek, V. 2011: Narušování hrobů ve starší době bronzové: modelové scénáře, *Acta Archaeologica Opaviensia* 4, 91-103.

Sosna, D. – Sládek, V. – Galeta, P. 2010: Investigating mortuary sites: The search for synergy, *Anthropologie* 48/1, 33-40.

Soukup, V. 2004: *Dějiny antropologie*. Praha: Karolinum.

Spector, J. 1991: What this Awl Means: Toward a Feminist Archaeology. In: Gero, J. – Conkey, M. (eds.): *Engendering Archaeology: Women and Prehistory*. Oxford.

Stahl, A. B. 1993: Concepts of time and approaches to analogical reasoning in historical perspective, *American Antiquity* 58, 60-235.

Stewart, J. H. 1942: The direct historical approach to archaeology, *American Antiquity* 4, 337-343.

Stuchlík, S. 1996: Praveká pohřebiště v Moravské Nové Vsi – Hruškách, Brno: Archeologický ústav Akademie věd ČR v Brně.

Sullivan, L. P. 2001: Those Men in the Mounds. In: Eastman, J. M. – Rodning, Christopher B. (eds.): *Archaeological Studies of Gender in the Southeastern United States*, University press of Florida, 101-126.

Štádlarová, A. 2012: Genderové přístupy v evropské archeologii. Diplomová práce. Plzeň: Katedra archeologie ZČU.

Tilley, C. 1991: *Material culture and text: The Art of Ambiguity*. London: Routledge.

Trigger, B. G. 2006: *A History of Archaeological Thought*. Cambridge: Cambridge University Press.

Turek, J. 2000: Being a Beaker child: The position of children in Late Eneolithic society, *Památky archeologické Supplementum* 13 - In memoriam Jan Rulf, 424 – 438.

Turek, J. 2002: „Cherche la femme!“ Archeologie ženského světa a chybějící doklady ženských pohřbů z období zvoncovitých pohárů v Čechách. In: Neustupný, E. (ed.): *Archeologie nenalézaného*, Plzeň – Praha, 217 – 240.

Vančata, V. 2012: *Paleoantropologie a evoluční antropologie*. Praha: Univerzita Karlova.

Vencl, S. 2001: Souvislosti chápání pojmu „nálezový celek“ v české archeologii, *Archeologické rozhledy* 53, 592-614.

Vokolek, V. 2000: Neolitická plastika z Plotišt' nad Labem. Památky archeologické, Supplementum 13, Praha, 477-479.

Wadley, L. 1997: Our Gendered Past. Johannesburg: Witwatersrand University Press.

Weedman, K. 2006: Gender and ethnoarchaeology. In: Nelson, S. M. (ed.): Handbook of gender in archaeology, Oxford, 250-287.

Weglian, E. 2001: Grave goods do not a gender make: A case study from Singen am Hohentwiel, Germany. In: Arnold, B. – Wicker, N. L. (eds.): Gender and the archaeology of death, Altamira Press, 137-155.

Wu, J. 2004: The late neolithic cemetery at Dadianzi, Inner Mongolia Autonomous region. In: Linduff, K. M. – Sun, Y. (eds.): Gender and Chinese archaeology, Altamira Press, 47-92.

Wylie, A. 1989: Archeological cables and tacking: The implications of practice for Bernstein's options beyond objectivism and relativism, Philosophy of the Social Sciences 19, 1-18.

Wylie, A. 2002: The reaction against analogy in the philosophy of archaeology. Berkley: University of California Press, 136-153.

12 RESUMÉ

The topic of this work is the study of artefacts in the archaeology of gender. Gender in the context of archaeology is a relatively new topic. The work focuses on mapping and assessment of theoretical and methodological approaches applied in the study of artefacts within gender archaeology. The main issues include comparison between proclaimed goals, applied theoretical and methodological approaches, results and interpretation of texts dealing with artefacts from a gender point of view.

My thesis is divided into two parts, theoretical and practical. In the first part of my thesis I deal with terms of gender and gender archaeology. In the following chapters I provide an overview of development of gender archaeology in Europe and also in non-European countries. The following chapter deals with the archaeology of gender in relation to burials. In the chapter named Material Culture I deal with the term gender object and with the archaeological context. This chapter also deals with theoretical approaches and methods used in the study of gender archaeology. The practical part of the thesis deals with the systematic study of the whole texts dealing with gender and burials in prehistory via database, where 50 texts have been gathered. The synthesis was carried out mainly by the Microsoft Office Access 2007, Microsoft Office Excel 2007 and Statistica. The data are interpreted in the context of the individual theoretical questions. The last chapter is a discussion where I summarize the results and outline some issues that I regard as important in the context of gender archaeology of burial contexts.

13 PŘÍLOHY

13.1 Seznam příloh

Tab. 1: *Přehled studovaných časopisů a sborníků a počtu studovaných textů, str. 51*

Tab. 2: *Stránkový rozsah studovaných publikací, str. 53*

Tab. 3: *Počet textů s jednotlivými typy příloh, str. 53*

Tab. 4: *Kombinace druhů příloh na základě typů publikací, str. 54*

Tab. 5: *Korelační matice různých typů příloh (zahrnuto všech 50 sledovaných textů). Zvýrazněné hodnoty korelací jsou významné na hladině významnosti $p < 0,05$, str. 55*

Tab. 6: *Relace mezi zemí, ze které autoři pochází a zemí, kde byl studovaný text vydán, str. str. 56*

Tab. 7: *Četnost jednotlivých typů publikací vzhledem k genderu autorů, str. 58*

Tab. 8: *Četnosti pramenů vypovídajících o genderu v případě studia hrobů a pohřebišť v souvislosti s pohlavím autorů a zemí vydání, str. 68*

Tab. 9: *Četnosti klíčových slov souvisejících s pohřbíváním v závislosti na konkrétním teoretickém přístupu, str. 69*

Tab. 10: *Korelační matice – klíčová slova spojená s pohřbíváním (zahrnuto všech 50 sledovaných textů). Zvýrazněné hodnoty korelací jsou významné na hladině významnosti $p < 0,05$, str. 70*

Graf 1: *Histogram s četnostmi textů dle roku vydání, 50*

Graf 2: *Krabicový graf rozpětí roku vydání sledovaných typů publikací, str. 52*

Graf 3: *Zastoupení autorů genderových příspěvků podle pohlaví, str. 57*

Graf 4: *Vývoj teoretických přístupů v čase. Heslo postprocesualismus je použito v případech, kdy se neobjevují specifické přístupy (feminismus, neomarxismus), 59*

Graf 5: *Zastoupení využívaných teoretických modelů, str. 60*

Graf 6: *Zastoupení tradiční a formalizované syntézy v genderových příspěvcích, str. 61*

Graf 7: *Vývoj tradiční a formalizované analýzy v čase, str. 62*

Graf 8: *Využívané obory v rámci genderových příspěvků, str. 63*

Graf 9: *Vývoj oborů využívaných při studiu genderové archeologie v čase, str. 64*

Graf 10: *Zastoupení archeologických pramenů a témat v genderových příspěvcích, str. 66*

Graf 11: *Chronologická období, jimiž se zabývají genderové texty v ČR, str. 67*

13.2 Seznam studovaných genderových textů

Ackerman, S. 2003: Digging up Deborah, Near Eastern Archaeology 4, 172-184.

Ambrose, S. H. – Buikstra, J. – Krueger, H. W. 2003: Status and gender differences in diet at Mound 72, Cahokia, revealed by isotopic analysis of bone, Journal of Anthropological Archaeology 22, 217-226.

Arnold, B. 2002: Sein und werden: Gender as process in mortuary ritual. In: Nelson, S. M. – Rosen-Ayalon, M. (eds.): In pursuit of gender: Worldwide archaeological approaches, Walnut Creek: Altamira Press, 239-256.

Arnold, B. 2006: Gender and archaeological mortuary analysis. In: Nelson, S. M. (ed.): Handbook of gender in archaeology, Oxford: Altamira Press, 137-170.

Baxter, J. E. 2008: The Archaeology of Childhood, Annual Review of Anthropology 37, 159-175.

Brück, J. 2009: Women, death and social change in the British Bronze Age, Norwegian Archaeological Review 1, 1-24.

Crawford, H. 2014: An exploration of the world of women in third-millennium Mesopotamia. In: Chavalas, M. W. (ed.): Women in the ancient Near East, Routledge, 10-27.

Crawford, S. 2009: The archaeology of play things: Theorising a toy stage in the biography of objects, Childhood in the past 1, 56-71.

Čermáková, E. 2002: Problémy dětství v neolitu střední Evropy, Pravěk Nová řada 12, 7 – 45.

Čermáková, E. 2007: Postavení ženy, muže a dítěte ve společnosti tvůrců lengyelské kultury. In: E. Kazdová, V. Podborský (eds.): Studium sociálních a duchovních struktur pravěku, 207-255.

Daňová, Klaudia. 2012: Děti na pohrebiskách staršej doby bronzovej. In: Sborník Národního muzea v Praze, Řada A – Historie, č. 3-4, 17-26.

Davis, R. P. S. - Ward, H. T. 2001: Piedmont Siouans and mortuary archaeology on the Eno river, North Carolina. In: Eastman, J. M. – Rodning, Christopher B. (eds.): Archaeological Studies of Gender in the Southeastern United States, University press of Florida, 127-151.

De Lucia, K. 2008: Looking beyond gender hierarchy: Rethinking gender at Teotihuacan, Mexico. In: Robin, C. – Brumfiel, E. M. (eds.): Gender, households and society, Wiley-Blackwell, 17-36.

Doucette, D. L. 2001: Decoding the gender bias: Inferences of Atlants in female mortuary contexts. In: Arnold, B. – Wicker, N. L. (eds.): Gender and the archaeology of death, Altamira Press, 159-177.

Geller, P. L. 2005: Skeletal analysis and theoretical complications, *World archaeology* 4, 596-609.

Gottierová, A. 2012: K možnostiam výpovede archaeologických prameňov funerálnej povahy k poznaniu germánskeho obyvateľstva doby rímskej. Diplomová práca. Brno: Masarykova Univerzita.

Graslund, A. S. 2001: The position of Iron Age Scandinavian women: Evidence from graves and rune stones. In: Arnold, B. – Wicker, N. L. (eds.): *Gender and the archaeology of death*, Altamira Press, 81-102.

Hamlin, K. 2001: Sharing the load: gender and task division at the Windover site. In: Arnold, B. – Wicker, N. L. (eds.): *Gender and the archaeology of death*, Altamira Press, 119-135.

Hayden, B. 2012: Neandertal social structure?, *Oxford Journal of Archaeology* 31, 1-26.

Hollimon, S. E. 2000: Archaeology of the Aqi: Gender and sexuality in prehistoric Chumash society. In: Schmidt, R. A. – Voss, B. L. (eds.): *Archaeologies of Sexuality*, Routledge, 179-196.

Jiang, Y. 2004: Rank and power among Court Ladies at Anyang. In: Linduff, K. M. – Sun, Y. (eds.): *Gender and Chinese archaeology*, Altamira Press, 29-46.

Kamp, Kathryn A. 2001: Where have all the children gone?: The archaeology of childhood, *Journal of archaeological method and theory*, roč. 8, č. 1, 1-34.

Kotsonas, A. 2006: Wealth and status in Iron Age Knossos, *Oxford Journal of Archaeology* 25, 149-172.

Květina, P. 2004: Mocní muži a sociální identita jednotlivců – prostorová analýza pohřebiště LnK ve Vedrovicích, *Archeologické rozhledy* 56, 583-392.

Le Huray, J. D. – Schutkowski, H. 2005: Diet and social status during the La Tène period in Bohemia: Carbon and nitrogen stable isotope analysis of bone

collagen from Kutná Hora – Karlov and Radovesice, *Journal of Anthropological Archaeology* 24, 135-147.

Linden, M. V. 2006: For whom the bell tools: Social hierarchy vs. social integration in the Bell Baker Culture of Southern France, *Cambridge Archaeological Journal* 3, 317-332.

Linderholm, A. – Hedeinstierna Johnson, Ch. – Svensk, O. – Lidén, K. 2006: Diet and status in Birka: stable isotopes and graves goods compared, *Antiquity* 82, 44-461.

Matthews, K. 2000: The material culture of the homosexual male: A case for archaeological exploration. In: Donald, M. – Hurcombe, L. (eds.): *Gender and material culture in archaeological perspective*, London: Macmillian, 2-19.

Montón-Subías, S. 2007: Interpreting archaeological continuities: an approach to transversal equality in the Argaric Bronze Age of south-east Iberia, *World Archaeology* 2, 246-262.

Moravcová, J. 2008: Žena muž a dítě ve starší době bronzové. Diplomová práce. Brno: Masarykova Univerzita.

Oestigaard, T. – Goldhahn, J. 2006: From the death to the living: Death as transactions and re-negotiations, *Norwegian Archaeological Review* 1, 27-48.

Pearson, R. 2005: The social context of early pottery in the Lingnan region of South China, *Antiquity* 79, 819-828.

Peterson, J. 2010: Domesticating gedner: Neolithic patterns from the southern Levant, *Journal of Anthropological Archaeology* 29, 249-264.

Porčíč, M. – Stefanovič, S. 2009: Physical activity and social status in Early Bronze Age society: The Mokrin necropolis, *Journal of Anthropological Archaeology* 28, 259-273.

Remišová-Věšíňová, K. 2010: Genderová analýza v interpretaci neolitických sociokulturních jevů. Dizertační práce. Praha: Univerzita Karlova.

Sarauw, T. 2007: Male symbols or warrior identities? The archery burials of the Danish Bell Beaker Culture, *Journal of Anthropological Archaeology* 26, 65-87.

Sosna, D. 2006: Sociální diferenciacie v pozdním eneolitu. In: Budil, I. (ed.): *Antropologické symposium IV.*, Plzeň: Aleš Čeněk, 291-303.

Sosna, D. 2007: Social Differentiation In The Late Cooper Age And The Early Bronze Age In South Moravia (Czech Republic). The Florida State University.

Sullivan, L. P. 2001: Those Men in the Mounds. In: Eastman, J. M. – Rodning, Christopher B. (eds.): *Archaeological Studies of Gender in the Southeastern United States*, University press of Florida, 101-126.

Sullivan, L. P. – Rodning, Ch. B. 2011: Residential burial, gender roles, and political development in late prehistoric and early Cherokee cultures of the Southern Appalachians, *Archaeological Papers of American Anthropological Association* 1, 79-97.

Sun, Y. – Yang, H. 2004: Gender ideology and mortuary practice in Northwestern China. In: Linduff, K. M. – Sun, Y. (eds.): *Gender and Chinese archaeology*, Altamira Press, 29-46.

Thomas, A. – Chambon, P. – Murail, P. 2011: Unpacking burial and rank: the role of children in the first monumental cemeteries of Western Europe, *Antiquity* 85, 772-786.

Tianlong, J. 2001: Gender studies in Chinese neolithic Archaeology. In: Arnold, B. – Wicker, N. L. (eds.): *Gender and the archaeology of death*, Altamira Press, 51-62.

Turek, J. 2000: Being a Beaker child: The position of children in Late Eneolithic society, *Památky archeologické Supplementum* 13 - In memoriam Jan Rulf, 424 – 438.

Turek, J. 2002: „Cherche la femme!“ Archeologie ženského světa a chybějící Neustupný, E. (ed.): Archeologie nenalézaného, Plzeň – Praha, 217 – 240.

Turkon, P. 2007: Identity and Adornment in the Third-millennium BC Mesopotamian Royal Cemetery at Ur, Cambridge Archaeological Journal 1, 29-46.

Vanhaeren, M. – d'Errico, F. 2005: Grave goods from the Saint-Germain-la-Rivière burial: Evidence for social inequality in the Upper Palaeolithic, Journal of Anthropological Archaeology 24, 117-134.

Weglian, E. 2001: Grave goods do not a gender make: A case study from Singen am Hohentwiel, Germany. In: Arnold, B. – Wicker, N. L. (eds.): Gender and the archaeology of death, Altamira Press, 137-155.

Whitehouse, R. 2002: Gender in South Italian Neolithic: A combinatory approach. In: Nelson, S. M. – Rosen-Ayalon, M. (eds.): In pursuit of gender: Worldwide archaeological approaches, Altamira Press, 15-42.

Wu, J. 2004: The late neolithic cemetery at Dadianzi, Inner Mongolia Autonomous region. In: Linduff, K. M. – Sun, Y. (eds.): Gender and Chinese archaeology, Altamira Press, 47-92.